NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIV. ČÍSLA 9. a 10.

JIŘÍ HALLER:

OBCHODNÍ ČEŠTINA.

Obchodní čeština je mluva odborná, a proto okruh, v němž se pohybuje její frazeologie, je dost malý. Obchodní korespondenci kteréhokoliv závodu by bylo možno vyjádřiti jistým počtem vzorců, které se ustavičně opakují v stereotypních obměnách. Mimoto si obchodní řeč vůbec libuje v ustálených formulích a obratech, kterými se její frazeologie zjednodušuje ovšem ještě více. Kolik dopisů obchodních začíná na př. běžným úvodem: Odvolávajíce se na Váš dopis ze dne atd.! Většina nabídek zboží začíná pravidelně: Vzhledem k tomu, že atd. Zásilka zboží, podání nebo placení účtů, upomínka, potvrzení příjmu a všechno ostatní, co se může vyskytnouti v obchodě, to všechno má v korespondenci každé firmy už vyježděné koleje, po nichž korespondent jezdí úplně mechanicky. Není tedy snad pro nikoho tak lehké psáti správně česky jako právě pro obchodníky. A přece je obchodní čeština vedle mluvy úřední a novinářské největším semeništěm jazykových zlořádů, hlavně ovšem germanismů. To je věc obecně známá, a není tedy třeba uváděti pro ni zvláštní důkazy. Byly už podnikány rozličné pokusy, jak obchodní řeč opraviti, na př. vydáním Zenklova Rádce správné češtiny (vydal jej obchodnický spolek Merkur), Naše řeč sama často upozorňovala na četné poklesky tohoto druhu, ale podnes nelze pozorovati nijakého vydatnějšího zlepšení Při tom nelze říci, že by neměli naši obchodníci a jejich úředníci dost dobré vůle, psáti správně česky. Jejich zájem se projevil na př. i tím, že dobrá polovička posluchačů v kursech správné češtiny, pořádaných Klubem moderních filologů v Praze, jsou právě úředníci z obchodních kanceláří. Najdou se dokonce i závody, které si platí jazykového odborníka, aby poučoval soustavně jejich personál a opravoval jejich korespondenci. Nevěřím ani, že by bylo mnoho takových odborníků v obchodě, kteří by

chtěli tvrdošíjně setrvávat při svých chybách, i kdyby se jim poskytla vhodná a dobrá náhrada. V čem tedy vězí ta zdánlivá nenapravitelnost bludů jazykových, zakořeněných v obchodní češtině?

Je jisté, že se musí naše národní samostatnost uplatniti i v tomto oboru; rozvoj národního ducha a postupné prohlubování národního vědomí si to dříve nebo později vynutí. Musí se jednou začíti rozhodněji a vydatněji pracovat také o jazykové očistě oborů praktických, tedy také obchodní češtiny. Proto se domnívám, že nebude zbytečný pokus, najíti příčiny toho, proč se naše mluva obchodní až dosud jen málo vymanila ze svých jazykových nedostatků, a hledati cestu, která by spíše a rychleji vedla k nápravě.

První část tohoto úkolu lze vykonati snadno. Uvědomme si jenom, že většina našich obchodních podniků vede korespondenci dvojjazyčnou, českou a německou. Je tedy jejich české vyjadřování ustavičně vydáváno vlivu němčiny. Ten je velmi silný už proto, že se německá řeč obzvláště hodí na řeč obchodní (a za řeč praktických oborů vůbec) pro mnohé své vlastnosti. Především vyniká schopností, vyjadřovati i velmi složité představy slovem jediným a dosahovati tím stručnosti až heslovité (třebas nejsou takové výrazy často ani trochu hezké, srov. na př. slovo »die Idealzettgummikissenhaarbürstenreinigungsvorschrift«, kterého užil německý obchodník v prospektu). Stejně snadno se mohou vyjadřovati po německu nové abstraktní pojmy, a to způsobem často zcela mechanickým (Kraftwagen = jakýkoli vůz, poháněný mechanickou silou; slovesa typu *verfertigen,* jichž možno užíti na př. o výrobě čehokoli a pod.). Čeština sice může vyjádřiti všechny tyto představy stejně přesně jako němčina, ba namnoze ještě přesněji, ale nemá té schopnosti tvořiti nová slova mechanicky, podle jediného vzorce, na př. skládáním slov v jedno slovo nové. Nutí-li se někdo přes to do takových způsobů, musí se dopustiti chyby.

Jsou však i jiné okolnosti, které způsobují, že je správnost jazyková často obětována zájmům jiným. V obchodě platí více než kde jinde pravidlo, že čas jsou peníze: následky toho se ukazují také v písemných projevech obchodních, které se snaží býti co možná nejstručnější. Šetří se času, materiálu i energie. Navrhnete-li obchodníkovi, aby místo mrtvého a chladného »Žádáme Vás o zaslání vzorků« psal »Žádáme Vás, abyste nám poslali vzorky«, namítne vám, že ten váš výraz je už o několik písmen delší, a že ho proto nemůže potřebovat. Obecně se uplatňuje v obchodě snaha, míti pro každý výkon a pro každý druh zboží slovo je-

diné, a protože je tak nasnadě vzor německý, tvoří se slova podle něho. Tak vznikají nečeská slova dobropis, dobropisovati, přiobjednávka, protiúčet, protilist, protivzorek, protislužba, protistrana, silostroj, plnoplechové zboží, mimokolekcové zboží, hořeuvedené zboží, uskladniti zboží, umístiti výrobek (= prodati) atd. Každý obchodník má zajisté právo, snažiti se o výraz co nejstručnější, a každý opravdový přítel českého jazyka takovou snahu dokonce pochválí. Ale nesmí se nikdy zapomenout, že ta stručnost má své meze, to jest, že nesmí přesahovati možnosti jazyka samého. Nemožná, nesmyslná je snaha vyjádřiti českým, úplně identickým způsobem každé německé slovo, stejně jako obráceně nelze každé slovo české doslovně přeložiti do němčiny. Němec může nadepsati blanket na př. Gutschriftanzeige, tedy jedním složeným slovem, ale Čech ho v tom napodobovati nemůže. Musí se spokojiti výrazem obsahujícím dvě nebo tři slova, která mají význam týž a která stejně dobře vyhovějí svému účelu, na př. *Připsání k dobrému, Zpráva o připsání k dobrému* a pod. Nesmí se ze spravedlivého požadavku, míti výraz co nejstručnější, činiti pouhá záminka a chatrný pláštík, kterým by se přikrývaly rozličné jazykové neřesti. Vždyť český obchodník má zase na jiné straně mnoho prostředků, jimiž se může vyjádřiti stručněji než Němec, na př. bohatství kmenů slovesných (prodati, prodávati, koupiti, kupovati, napsati, napisovati, psáti, psávati atd.). Zde zase Němec musí sahati k opisům — a pochybuji, že by bylo někdy některého německého obchodníka vážně mrzelo, že nemůže také svým jazykem vyjádřiti takové rozdíly vidové, a že by se snad dokonce o to pokoušel, třebas na újmu své mateřštiny. Zdálo by se podle toho, že si dovedou němečtí obchodníci svého jazyka víc vážit než obchodníci čeští.

Jiná taková překážka, která se staví v cestu nápravě, je rychlé tempo obchodního podnikání. Není leckdy času, aby se v kanceláři uvažovalo, co je správnější, zda to či ono, a přijme se prostě výraz nejpohodlnější. Proto se tak silně ujaly v obchodě takové výrazy nemastné, neslané, kterými se myšlenka vyjádří jen zhruba, takže se písař vyhne nutnosti pracně uvažovat, ujasňovat představu a hledat přesný výraz. Toho druhu je na př. universální obrat přicházeti v úvahu, jehož lze — po německém vzoru — užíti při nekonečném počtu příležitostí, na př.: zboží, které by pro Vás přicházelo v úvahu, objednávky stálých odběratelů přicházejí v úvahu nejdříve, v době saisony (!) přichází v úvahu větší poptávka atd. Tu všude spěch a jistě také myšlen-

ková nepohotovost a pohodlnost způsobily, že bylo užito výrazu nepřesného, nečeského a špatného. Je podivné, že v takovýchto případech nevadí, že výraz nesprávný je delší než příslušný výraz správný a že tedy odporuje základnímu požadavku stručnosti. Vždyť bychom ty tři příklady mohli vyjádřiti po česku bez dlouhého hledání takto: 1. zboží, které by se pro Vás hodilo, 2. objednávky stálých odběratelů vyřizujeme nejdříve, 3. v sezoně bývá větší poptávka. V takovýchto případech by byla tedy náprava nejsnadnější, protože v nich bývá příčinou chyby jenom duševní pohodlnost. A takových slov a obratů je v obchodní řeči mnoho, na př. ohledně (místo *stran, o, vzhledem* a pod.), za účelem (m. *pro, k, aby* a pod.), přiložené (m. *zároveň, současně, také* a pod.), pakli (místo *jestliže),* proti (místo *po, na, za* a pod.), na př. vydati zboží proti potvrzení, proti zaplacení, proti hotovému zaplacení atd. místo *na potvrzení, po zaplacení, za hotové peníze,* síla (m. *úředník, dělník, zaměstnanec*), znamenání firmy (m. *podpis, podpisování, označování* atd.) a pod. Z té pohodlnosti vznikly také nesčetné útvary s bez-, na př. bezplatně (m. *zdarma, zadarmo*), bezzávazná prohlídka (m. *nezávazná, volná*), bezkonkurenční láce (m. *nevyrovnatelná*), bezvýlohová zásilka (m. *franko* n. *vyplacená*) atd.

Velkou příležitostí k chybám je konečně také nepopiratelná potřeba nových slov v obchodním životě. Ta potřeba je stálá, protože den za dnem přibývá nových, nebývalých věcí, pro něž ovšem není jména. Dosud si každý výrobce nebo prodavač tvořil taková nová slova podle své potřeby, nestaraje se vůbec o to, zda to umí čili nic. Protože však je toho tvořivého umění jazykového u našich lidí maloučko, sahalo se zase mechanicky ke vzorům německým. Proto máme tolik těch kávovařičů, čajovařičů, masořezek, pršiplášťů, supermazání, autodílen, autoolejů, autoopraven, biopředstavení atd.

K tomu ke všemu třeba ještě zvláště zdůrazniti, že české jazykové vzdělání našich vrstev obchodních je velmi chatrné. Mám mnoho dokladů o neuvěřitelné naivnosti a neznalosti v otázkách jazykových u lidí, kteří se považují dokonce za kapacity v odborné mluvě obchodní a kteří jsou absolventy obchodních škol. Tímto nedostatkem je ovšem jednak podporován velmi vydatně ten vliv německý, na nějž stále poukazuji, jednak zdržován vývoj k lepšímu. Jej napraviti už nemůže býti úkolem Naší řeči, nýbrž instancí školských. Z něho také pochopíme potom, že i od velkých firem, které mívají přece odborné korespondenty, dostá-

váme dopisy tak nečesky a nemotorně koncipované, že je leckdy dobrému Čechu těžko vůbec jim rozumět. Odtud je na př. nepřirozený, nemožný pořádek slov, který je tak běžný v české obchodní korespondenci, odtud podivné šarády, dobře pochopitelné Němci, ale naprosto záhadné pro Čecha, jako na př. vzíti objednávku v záznam k tíži vaší kvoty, následkem dovolených jest fakturní oddělení v pozůstatku, rozděliti masořezky tak, aby nebylo ani zádržku ani náskoku, další účty sebou vyrovnati a pod. S posledním z těch příkladů se mi stala charakteristická příhoda. Nerozuměl jsem mu, a proto jsem se dotazoval u českých odborníků, jaký má asi smysl, ale nedovedli mi to říci a významu jeho se také jenom dohadovali. Teprve Němec, který umí česky jenom částečně, mi vysvětlil, že to znamená »gleichzeitig ausgleichen«, tedy zároveň, současně vyrovnati, zaplatiti nějaké účty, t. j. spolu s jinými účty dřívějšími. Z toho je, myslím, názorně vidět, jak takové odborné výrazy vznikají: tvůrce té podivné fráze se chtěl patrně vyhnouti doslovnému překladu německého slova gleichzeitig a vyjádřiti se dokonale česky, ale protože neměl dostatečných jazykových vědomostí, vytvořil frázi naprosto nesrozumitelnou. Ale stane se, že někdo jiný takového nově utvořeného výrazu užije v podobné souvislosti, vždyť víme, jak rychle se ujímají právě výrazy chybné, a za nějaký čas se jeho význam ustálí tak, že se zdá tomu, kdo mu přivykl, mnohem zřetelnější a přesnější než výraz původní, správnější. Takový je počátek všech těch chyb, o nichž jednáme: z neumělosti a nevědomosti vzniknou, a protože je u nás mnoho ochoty napodobovat všechno nové a módní, snadno se rozšíří obecně. Tak se stává, že třebas i dobrá snaha zvrhává se často v počínání škodlivé.

To jsou zhruba asi všechny okolnosti, které způsobují a podporují jazykové nesprávnosti v češtině obchodní. Těžší je ovšem najíti proti nim jistý a účinný prostředek. Nikdo arci nebude požadovati, aby se náprava provedla přes noc; i při nejlepší vůli a při největším úsilí bude k ní třeba delšího času. Jde však o to, jak ho užít nejvýhodněji. Především je svrchovaně nutné, aby mladí lidé, vycházející z odborných škol obchodních, měli důkladnější a lepší vědomosti o svém jazyce, než mívali zpravidla doposud. Nemusí být papežsky neomylní v mluvnici teoretické, ale musí zato dokonale znát obecné základy mluvnice praktické, t. j. pravopis, tvarosloví a kmenosloví. Vím sám ze zkušenosti, že není nic nemožného naučiti tomu dospělého žáka v několika měsících. A naučit žáky obchodních škol správné frazeologii je ještě snadnější. Není totiž nikterak těžká a složitá, neboť jde

v ní jen o jisté množství základních formulí, s jejichž prostými obměnami se vystačí na všechnu obchodní korespondenci. Po stránce negativní pak třeba jen vymýtit ze slovníku žáků výrazy vůbec chybné, na př. o h l e d n ě, p o t a ž m o, u p ř í l e ž i t o s t i čeho atd. Ta práce je ulehčena dokonce tím, že bývá na obchodních školách obchodní korespondence zvláštním vyučovacím oborem, a není nic přirozenějšího než spojiti zřetel k obsahové stránce a vnější formě písemných prací také se zřetelem k jejich stránce jazykové. Bude-li učitel na obchodní škole v těchto věcech důsledný, nebude potom možné, aby vycházeli od něho do světa žáci chytající se kde jaké jazykové nehoráznosti. Snad se to konečně všechno na obchodních školách už dělalo a dělá, ale sotva tak důkladně, jak by vyžadoval dnešní chatrný stav obchodní češtiny. Nelze popříti, že velká část viny na něm padá právě na obchodní školy (jiné střední školy nejsou ostatně po té stránce o mnoho lepší). Lze dokonce dokázati, že některé nesprávné vazby, na př. o b c h o d n ě č í m, o b c h o d o v a t i n ě č í m místo správného s n ě č í m se obecně rozšířily právě zásluhou obchodních škol. Zde tedy musí začíti každé úsilí o nápravu — to bude také úkol nejtěžší a vyžádá si nejvíc času.

Zdokonalení této důležité funkce obchodních škol bude ovšem také nejlepší zárukou, že se obchodní čeština ubrání zbytečnému a škodlivému vlivu němčiny. Proti němu dosud nestálo vlastně nic, a proto se mohl tak silně projevovat. Dobrou pomůckou by tu byl ovšem vzorný slovník terminologický a frazeologický, ale jenom tehdy, kdyby se ho opravdu dbalo. Jsou i dnes takové pomůcky, ale jejich působení v praxi je pranepatrné; jednak nejsou úplně spolehlivé, jednak nejsou dost známy. A ta druhá okolnost je velmi podivná tomu, kdo ví, že se s takovou pomůckou mnohem snáze pracuje než bez ní. Ostatně ještě podivnější je to, že v mnoha a mnoha českých podnicích obchodních ještě podnes nevědí vůbec o existenci Pravidel českého pravopisu, sám jsem se o tom mnohokráte přesvědčil. To znamená, že se tam raději moří marným přemýšlením, plýtvají časem i energií (neboť nikdo asi nenapíše rád *y* místo *i*), než aby si opatřili laciný, pohodlný a neomylný pramen poučení.

A konečně velkou část úkolu by mohli obchodníci vykonati sami, kdyby se odhodlali k jisté sebekázni, nutné každému, tedy i největšímu znalci jazyka, při každém písemném projevu. Zásady té sebekázně by bylo lze shrnouti v několik vět:

1. Nepiš tak, jak nikdy nemluvíš: vyhýbej se při psaní slovům, kterých neužíváš v hovoru; vyjadřuj se v krátkých větách ušlechtile, ale nikoli strojeně.

2. Nechtěj míti za každý německý výraz doslovný výraz český; neboj se užít výrazu složeného z několika slov, vždyť jindy zase jediným slovem českým nahradíš několik slov německých (ich werde verkaufen: prodám).

3. Nikdy sám netvoř slov nových; potřebuješ-li nového výrazu, poraď se s odborníkem jazykovým, redakce Naší řeči sama ti vždycky ráda a zadarmo poradí písemně i ústně.*)

4. Vyhýbej se slovům, která jsou ti nápadná novostí nebo nezvyklostí.

5. Vyhýbej se slovům složeným, kde vystačíš se slovem jednoduchým, zvláště slovům složeným s předponou b e z- a p r o t i-.

6. Neužívej cizích slov, máš-li za ně dobré slovo české (e v e n t u á l n ě m. *nebo, anebo také* a pod.).

7. Smysl pro přechodníky jsi již ztratil, a proto jich raději neužívej.

Nemůže být ovšem obsaženo v těchto několika prostých pravidlech všechno, čeho by bylo třeba k dokonalé čistotě jazykové, ale přece jenom je v nich tolik, že by se mnoho a právě největších chyb napravilo, kdyby se stala našim obchodníkům povinností.

Jsou bohužel i takoví obchodníci, kteří se zuby nehty drží těch svých rozličných podivností jazykových, protože se bojí, že by v prostém a přirozeném znění neměl jejich dopis dost obchodní a odborný ráz. Takovým ovšem těžko dokazovat, že se mýlí, protože je na ně každý důvod slabý. Snad by je mohla přesvědčit ukázka toho dvojího stylu, jejich stylu dosavadního a toho, o který usiluje Naše řeč. Takto píší:

Odvolávajíce se na Váš našemu jednatelství v N. zaslaný přípis ze dne 20. t. m., sdělujeme Vám, že jsme Vaši novou objednávku vzali v záznam k tíži Vaší kvoty. Ohledně používání válcových ložisek a za účelem vypracování patřičného výkresu dle nyní u Vás stávajících poměrů bychom k Vám případně poslali některého ze svých pp. úředníků u příležitosti jeho zájezdu tamtéž, v zájmu rychlejšího vyřízení, což nám laskavě obratně sdělte.

Očekávajíce Vaši brzkou zprávu, s úctou znamenáme:

X. Y.

A takto by měli psát:

Na dopis, který jste dne 20. t. m. poslali našemu jednatelství v N., Vám oznamujeme, že jsme zapsali Vaši objednávku na účet (nebo na vrub) Vašeho přídělu. Jeden z našich pp. úředníků poje-

*) Adresa: Redakce Slovníku jazyka českého, Praha III., Letenská 5.

de do Vašeho kraje a rádi jej pošleme také k Vám, aby zařídil s válcovými ložisky, čeho bude třeba (užívám zde tohoto neutrálního výrazu proto, že z původního textu nelze uhodnouti přesný smysl; mohlo by to býti snad: aby Vám ukázal, jak jich užívati, nebo: aby je uvedl v činnost a pod.), a aby vypracoval příslušný výkres dle nynějších Vašich poměrů. Oznamte nám ihned, přejete-li si tohoto rychlého vyřízení.

Očekáváme Vaši brzkou zprávu a poroučíme se Vám v úctě

X. Y.

Je vidět tedy, že i takovou zašmodrchanou korespondenci lze vésti lidsky. Neztrácí nic ze své obchodnické povahy, je mnohem srozumitelnější a hlavně čestější. Při tom jsem až do hloubi duše přesvědčen, že ten správný způsob je daleko snazší a pohodlnější než onen nesprávný, a to proto, že je přirozený. Kdyby aspoň ti z našich obchodníků, v kterých zájem o hmotný zisk neudusil ještě všechno ušlechtilejší cítění, snažili se v tomto duchu zreforformovati svou korespondenci, bylo by již vlastně vyhráno. Nelze přece pochybovati o tom, že je jich ohromná většina a že těch druhých, kteří bez výčitek svědomí pro pouhý mamon zohyžďují a potupují svůj mateřský jazyk, je nepatrná menšina. A ti potom musí chtěj nechtěj s tím dobrým proudem také.

JIŘÍ HALLER:

VEJÍTI SE.

Sloveso *vejíti se* je v češtině běžné s významem ,míti dost místa, směstnati se, vměstnati se, vtěsnati se', a to v jazyce lidovém i spisovném, na př.: to se tam nevejde, všichni se tam nevejdeme a pod., us.; ženských věčností se vejde na hodinu sedm Klicpera, Div. klobouk 1820, 128; (otec) nasekal jich klukovi, co se do něho vešlo Šmilovský, Sp. 3, 1883, 95; vytrh' jsem ze šatníku starý svrchník, roztrh' podšívku, vyndal vatu a nacpal do uší, co se vešlo Neruda, Malostr. pov. 1878, 207; Bílek podotkl, že se na Věkův fasuněk všichni nevejdou Jirásek, F. L. Věk 3, 1911, 345, a pod. Vedle tohoto slovesa zvratného je však také sloveso činné s týmž významem. Znám je z lidové mluvy podřipské, kde se drží vedle tvaru zvratného, na př. to máš marný, to ti tam nevejde a pod., a vyskytuje se i v jazyce spisovném, zvláště starším, na př. na jeden tisíc vejde deset set Pravda, Sp. 8, 1885, 415; byla v domě taková bída, že nebylo, co by za nehet vešlo Erben (Kott 4, 597); také Jungmann s. v. ,vejdu' uvádí pro ně několik dokladů podle Dobrovského. Je jisté, že tvar

vejíti je původnější, neboť zřejmě tu jde jenom o odstín slovesa *vejíti* s významem ‚vstoupiti někam', a to zvratné nikdy nebývá. Původní význam ‚vstoupiti' tu byl pozměněn jen nepatrně, a to v ten smysl, že něco nevstoupí, nevejde někam, protože tam není místa. Byl tedy vlastně o b s a h tohoto slovesa rozmnožen o představu příčiny, a tím byl zároveň zúžen jeho r o z s a h, t. j. v tomto významu se ho neužívá o každém vstoupení, nýbrž jen o některém (podobně je tomu také v jiných jazycích, na př. při franc. entrer, něm. hineingehen, hineinkommen s významem ‚vejíti se'). Takové zužování významu je v jazyce zcela běžné a mluvnice Gebaurova-Ertlova I, § 234, 1 pro ně uvádí mnoho příkladů, na př. slovo *báseň,* značící původně vypravování vůbec, potom jen vypravování veršované, nebo *piršeti,* pův. ‚padati', nyní jen o padání deště (a odtud zase metaforicky i o jiných věcech, padajících tak hustě jako déšť, t. j. význam se rozšiřuje) a pod. Je tedy *vejíti se* a *vejíti* jedno slovo, a není hned zřejmé, odkud se v druhém tvaru vzalo ono *se.* Jistě to není *se* známé z neosobních výrazů bezpodmětých, jako na př. dělá se od šesti do dvanácti, jde se rychle a pod., neboť se ho užívá i ve vazbách osobních, na př. tam se nevejdeme a pod. Na pohled se zdá, že je tu zvratné zájmeno zbytečné, protože ho význam slova sám nepotřebuje, a jazyk se skutečně dovede obejít i bez něho. Nebude tedy na škodu věnovati oběma těmto tvarům trochu pozornosti a objasniti si jejich historii.

Staročesky znělo toto sloveso *vníti, vjíti,* přít. čas *vejdu,* příčestí *všel, vešla* atd. Novočeské *vejíti* je už novotvar s analogickou vokalisací předpony, stejně jako *sejíti, odejíti, rozejíti se, předejíti, vzejíti* a pod. Podle dokladů dosud známých se zdá, že se tohoto slovesa v době n e j s t a r š í užívalo jen ve významu ‚vstoupiti'; pro význam ‚směstnati se' jsem nenašel v pramenech mně přístupných ani jediného dokladu. Synonyma *směstnati se, směstknati se, směstati se, směstiti se* a pod. mají dokladů dost, na př.: (tak veliké množství) lidí na tak malém údolí by sě směstnati nemohlo Pass. 9; v niežto (v komůrce na lodi) móž sě směstiti jeden kupec Mill. 99b; kteříž sě v nie (síni) směstati nemohú t. 62b (vydavatel zbytečně opravuje v slovníku na *směstnati,* neboť je tento tvar jako správný potvrzen doklady jinými na př. *směstánie* Pass. 182) a pod. Často se představa ‚míti (nemíti) místo, vejíti se' opisuje rozličnými výrazy jinými, na př.: rolí orné 20 lánův rozdělíce na 3 zvůry dostane se seti na zvůr 6 lánův a 8 prutů (zápis z r. 1619, otištěn v Sedláčkově knize Paměti a doklady o staroč. mírách a váhách, Praha 1923, str. 238); na jeden zvůr vseje se žita a pšenice přes 10 kop korcův t.; vína co by

mohl na ruku neb na hrst nalíti, to slove kvarta (z měřického spisu v Hájkově kronice, Sedláček 323); neb špatných rolí počítá se 72 korcův na zemský lán t. 350; (farář má) dostávati s lánu dva korcě nymburská vrchovatá, až sě ospe (t. j. až se kolem osype, kolik se vrchovatě vejde), zápis z r. 1394, Sedláček 183; (koryto jest) zdéli, co by mohli čtyři oslové státi u něho (t. j. vejíti se vedle sebe) Kabátníkův cestopis, vyd. v Svět. knih. 32; místo jest nám těsné Kral. 2 Kr. 6, 1; místa jiným není t. Iz. 5, 8, a pod. Je vidět z těchto příkladů, že bývalo dost příležitosti užít slovesa *vejíti, vejíti se,* a přece nemá v nejstarší době dokladu. Najde se leda v takových spojeních, kde se teprve blíží k významu ‚vměstnati se' a z nichž tento nový význam patrně vznikal, na př.: dveře jsú do něho (božího hrobu) malé a okrúhlé, že člověk dobře se sehna, těsně tam vejde Kab. 34. Zde je sice ještě zřejmý význam ‚jíti dovnitř, projíti', avšak i zřetel na prostor je tu vyjádřen. Podobně je tomu i ve větě: do hradu není brány než fortna, a jedné což tam vejde, vjeti na koni nikamž nemóž t. 20. Ve větě: nic tak vysokého není, aby tam i smrt, péče, smutek nemohli vjíti (citát z Ř. Hrubého z Jelení z r. 1501) překládá Jungmann v Slovníku slovo *vjíti* německým ‚dass nicht statt fände, sich einschliesse'. Odtud tedy byl už jen krok k čistému významu ‚míti dost místa, směstnati se'. První nepochybný doklad jeho má Jungmann z Mathiolova Herbáře (1596) : co by do vaječné skořepiny vešlo. Potom se už najde příkladů víc, na př.: že pak při měření zemském vyčítání záhonův, co jich do lánu vejde, toho (počítání) se nyní neužívá (zápis z r. 1617, Sedláček 338) atd. O 20 let starší než citovaný nejstarší příklad Jungmannův je doklad na nedokonavé *vcházeti* v témž významu : kolik loktuov a jakejch každý provazec držeti a kolik takových provazcuov na jedno jitro vcházeti má (zápis z r. 1575, Sedláček 176). Podobné doklady jsou: do tenata jednoho vcházejí 3 pr(ovazce) a na leč 24 tenat t. 247 (1615); čtyři míle vlaské vcházejí na jednu německou (cituje Kott, 4, 599 z Veleslavína, 1592); vcházelo do něho šest set amfor (u Jungmanna z Abr. z Günterrodu, 1605) a pod. Kolem roku 1600 je tedy najednou dokladů dost, ale všechny jsou ještě bez *se*. Nebudeme asi daleko pravdy, budeme-li se domnívati, že se význam ‚směstnati se' vyvinul popsaným způsobem u slovesa *vejíti* někdy v 16. století, snad v jeho druhé polovici. Začalo se ho užívat vedle staršího synonyma *směstnati se*, a právě ta shoda významová patrně způsobila, že se sloveso *vejíti* přiblížilo svému předchůdci i formou a přijalo také tvar zvratný. A tato změna se provedla jistě již v století následujícím, protože začátkem 18. stol. je zvratná forma již úplně běž-

ná. Tolik můžeme zhruba říci o historii slovesa *vejíti, vejíti se*. Snad se časem najdou nové doklady, které poněkud posunou obojí hranice, ale v hlavních rysech sotva co změní.

Je třeba zvlášť poznamenati, že dostalo sloveso *vejíti* svou zvratnou formu právě v době jazykového úpadku. Přes to však možno najisto míti za to, že vývoj tu byl docela přirozený a že jeho doba jenom čirou náhodou spadá právě do století jazykové zkázy. Dosvědčuje to už prostá skutečnost, že se novotvar se zvratným *se* rozšířil obecně jak v řeči knižní, tak v řeči lidové. Kdyby bylo šlo o zjev neorganický, sotva by se mu bylo dostalo v jazyce přijetí tak spontánního Jeho čistý původ potvrzuje také jiný fakt podobný, který znám z lidové mluvy podřipské: tam se totiž ona změna činného slovesa ve zvratné rozšířila přes sloveso *vejíti se* ještě i na sloveso *vlézti*, jehož se často užívá ve významu ‚míti dost místa', a vedle „to tam nevleze" se říká stejně často „to se tam nevleze". To myslím také ukazuje na to, že není v této změně nic násilného, spíše že k ní vedla přirozená tendence, jíž usus prostě podlehl.

Podivné se snad zdá, že mohou být oba tvary, činný i zvratný, vedle sebe ve významu úplně stejném. To však není zjev v jazyce neobyčejný. Nesmíme se domnívati, že musí sloveso zvratné vzhledem na své zvratné zájmeno obsahovat vždycky zřetel k podmětu, jako je tomu na př. u slovesa *mýti se* (proti *mýti někoho*), kde zájmeno *se* je vlastně předmětem slovesa. Profesor Havránek ukázal v svém znamenitém spise Genera verbi v slovanských jazycích (I, 1. část, Praha 1928, str. 121 nn.), že je ve všech slovanských jazycích mnoho takových sloves zvratných, v kterých zájmeno *se* nemá už zvláštního významu, nýbrž je jen členem čistě formálním, jehož funkce už ani nevnímáme. Jsou to především slovesa, která mívají jen formu zvratnou (reflexiva tantum), na př. české *báti se, smáti se, modliti se, ptáti se* atd.; při nich nedovedeme z dnešního svého způsobu vnímání bez historické analysy ani pochopiti, proč tam to *se* je, neboť nejde tu o činnost reflexivní. Jindy mívají slovesa tohoto druhu vedle sebe i tvar činný, ovšem s jinou funkcí významovou, na příklad *držeti — držeti se někoho, prositi — prositi se někoho, přiznati — přiznati se* atd. Jsou i taková, u kterých se užívá obojí formy bez rozdílu v stejném významu, a to je právě kategorie, do níž náleží i sloveso *vejíti, vejíti se*, na př.: *dočkati čeho — dočkati se čeho, chybiti něco — chybiti se něčeho*, lidové *podívejte — podívejte se, koukejte — koukejte se*, stč. *zbýti čeho — zbýti se čeho*, neosob. *blýská — blýská se* atd. V nářečích se najdou příklady se zvratným zájmenem přidávaným docela mechanicky a

bez potřeby, na př. kladské *lehnout se* (uleh se a spal), *vyrůst se* (šak já se vyrostu), vých.-čes. *zmizet se* (a ten Grán se zmizel) a pod. Tato ukázka příkladů z knihy Havránkovy ukazuje přesvědčivě, že ten zdánlivě nepochopitelný způsob přidávat zvratné zájmeno k slovesu, jehož význam toho nevyžaduje, je v jazyce velmi častý a že tedy tam, kde se objevil spontánně, nemůže být ani řeči o zbytečnosti zájmena *se*. Neznáme-li někdy příčinu nějakého zjevu, není tím ještě řečeno, že by příčiny vůbec neměl. V našem případě se rozšířil nový analogický tvar se zvratným zájmenem dokonce na újmu tvaru staršího a vytlačil jej z dnešního usu takřka úplně. Jazyk tu užil vítaného prostředku, aby rozlišil u slovesa *vejíti* dvojí význam ‚vstoupiti' a ‚směstnati se' a bránil tak kolisi, která by tu často mohla nastávat; na př. „tam nevejdeme" by mohlo v isolovaném postavení znamenat ‚tam nevstoupíme' i ‚tam se nevejdeme'.

Slovesa vyjadřující představu ‚směstnati se' mají také v nářečích některé zajímavé obměny. Vedle uvedeného už *vlézti*, které má také Bartoš z nářečí moravských (Dial. sl. mor. 485, na př. nevľeze to všecko do toho měcha; nalúpili mu, co doňho vľézlo a pod.) a *vlézti se* žije dialekticky sloveso *sesnati, sesnati se* (Kott 3. 312 z Turnovska), jež třeba vykládat patrně ze *směstnati* (ve výslovnosti *smněstnati)* zánikem souhláskové skupiny *mň* a souhlásky *t* (sněsnati a z toho sesnati). Když se zapomnělo na původní tvar tohoto slova, bralo se nové *sesnati* za sloveso složené s předponou *se-*, a tak se mohlo záměnou předpony vyvinout dále sloveso *vesnati, vesnati se* (= vejíti se), které cituje Kott 4, 640 z Hromádkových Listů víd. a které se vyskytuje podle zprávy prof. Machka také v nářečí severovýchodních Čech. Tam vznikl dokonce od tohoto slovesa další složený útvar *zavesnati*, na př. to zavesná moc místa = zabere, zaujme a pod. — V středočeském nářečí se říkává také *zdržeti se*, na př. naložit na vůz, co se tam zdrží = kolik se na něj vejde. Slováci říkají (viz slovník Kálalův) *vmestiť sa, vmiestiť sa, pomestiť sa, zmestiť sa*, na př. čo sa len doňho zmestilo, adj. *zmestný* a *smestný* (vedle synonymního *spratný*) ‚co se dobře směstná, skladný' (podob. mor. *směstný*, viz Bartoš, Dial. sl. mor. 385). Chce-li se mluvící vyjádřiti silněji, užívá slov *vecpati, vtlačiti se* a pod., sloven. *vteperiť sa, vtiskať, vtisnúť, vtláčať, vtlačiť sa, vtrepať sa* a pod.

K zajímavému výkladu dra Hallera přidávám několik poznámek svých. Sloveso *vejíti se* ve významu, o kterém je zde řeč,

dávno mě zajímalo. Původní tvar bez zájmena *se* jsem totiž znal z hovorů se zvěčnělým prof. Karlem Vrbou, s nímž jsem měl hojnou příležitost se stýkati jako se starším členem téhož profesorského sboru a později jako s presidentem České akademie a předsedou správy Hlávkova nadání. Mně, rodáku pražskému, zněly Vrbovy věty jako »to tam nevejde« a pod. cize, ba nesprávně. Na přímou otázku, kde se tak mluví, odpověděl mi jednou, to že má z domova (narodil se v Klatovech roku 1845). Všímal jsem si pak té věci stále a nasbíral jsem si časem něco dokladů starých i nových, jimiž mohu dnes sbírky Hallerovy doplniti.

Rčení »(nebylo, nezbylo a pod.) ani, co by za nehet *vešlo*« dotýká se již dr. Haller. Nikdy jsem neslyšel ani nečetl »co by *se* za nehet vešlo«; snad se tak nikde ani neříká. Také jeho variantu »co by za nehet *vlezlo*« nedovedu si představiti v tvaru zvratném (třetí variantu »co co by za nehet *padlo*« znám jen z Jungmannova Slovníku a z Flajšhansových Č. přísloví 1, 1252). K nejstaršímu dokladu Hallerovu slovesa *vejíti* v tomto významu z roku 1596 mohu přidati doklady starší, jimiž se tedy jeho spodní časová hranice opravdu o něco posunuje. Nejstarší doklad můj je z r. 1477. Kdosi píše (v. Arch. č. 9, 216) o úmyslu šternberského hejtmana v Soběslavi pořiditi okolo města dubové ploty; podle jeho soudu »tuť mnoho lesu (dřeva) vešlo by« (vešlo by se, bylo by potřebí). Další dva doklady jsou z Putování pana Jana z Lobkovic na Hasištejně do Jeruzalema, tedy asi z prvních let po roku 1500: o sudech na víno, jež pan Jan viděl na lodi u Benátek, píše »ješto mi se zdá, že do každého toho sudu vajde (vejde) tři anebo 3 a puol věrtele pražského« (v Strejčkově vydání ve Sbírce pramenů I, 2, 4 str. 14, 41), jinde (21, 10) podobně o kostelíku na ostrově, okolo něhož pluli, »že do něho muož asa (aspoň) na dvě stě aneb na tři sta lidí vjíti«.

Mám také starší doklady slovesa *vcházeti* v témže významu. Z r. 1453 je doklad v Arch. č. 21, 52c); v úryvku z register o nasazování rybníků na panství Krumlovském čteme zde, že z rybníku Kosova pode dvorem bylo vzato plodu (rybího) 18 džberů a že »vcházelo na čber toho plodu 10 kop'. Častěji užívá tohoto slovesa v podobném významu překlad lékárnické knihy Světlo apatekářů, jiż latinsky napsal Quiricus de Augustis, do češtiny někdy koncem 15. stol. přeložil Matěj z Mýta a ve Sbírce pramenův (I,2, 12) r. 1922 vydal Emil Šedivý. Čítáme zde sloveso se do léků, o kterých je řeč; tak čteme na př. 89a, že lék »Diafene (Diasene?) Nicolai má jméno od sene (senna?), že jeho tu více *vcházeti* o léčivých hmotách, které ‚vcházejí' t. přicházejí, dávají

vchází nežli jiných potřeb‘. V plném významu tohoto slovesa *vejíti (se)* nedokonavý tvar *vcházeti* zanikl; stal se zbytečným proto, že sloveso *vejíti (se)*, podle svého tvaru vlastně dokonavé, v tomto významu vidu dokonavého pozbylo, když se stalo zvykem označovati jím vlastnost nedokonavou, způsobilost nějakého předmětu pojmouti v sebe, kdykoli je třeba, jistý předmět jiný nebo jisté množství předmětů jiných nebo část‘ nějaké hmoty. Do litru na př. ‚vejde se‘ kdykoli tisíc krychlových centimetrů tekutiny nebo nějaké sypké hmoty. Je to podobná změna vidu, jako jsme viděli na př. 3, 16 a 57 na rčení ‚kabát dobře padne‘; také *padnouti* je sloveso tvaru dokonavého, ale o kabátu dobře ušitém říkáme, že dobře padne, kdykoli jej obleče osoba, na niž byl ušit.

Také synonymon slovesa *vejíti (se)*, sloveso *vlézti (se)* objevuje se i jinde, než v lidové mluvě podřipské, odkud je především zná dr. Haller. Slýchal jsem tak tvar *vlézti* od služky Hanačky (z Dubu u Olomouce), jež tak říkala všude, kde by Pražan užil slovesa *vejíti se*. Říkala na př. »to máslo na ten talíř nevleze«. Na podobné doklady valašské z Bartošova Dialektického slovn. mor. ukazuje již dr. Haller; podobný doklad, zase valašský, znám z Moravských obrázků M. Příleské (Bibl. fondu J. Zeyera 37, str. 50: ani to, t. ty květiny, sem pomály do okna nevleze). Baar napsal »šichní poutníci do kostela, pravda, nevlízli« (Jas 1927, č. 3, str. 7), ale také »našupal jí, co se do ní vlízlo« (Chodské povídky 2, 6). Tvar *vlézti se* znám ještě z těchto dokladů: co se do vás (medu) vleze, máte míti (Klácel, rodák z Č. Třebové, Ferina lišák 2, 148); na zemi enom trochu (peněz) ostalo, co sa nevlézly (do klobouku, val., J. Kobzáň, O zbojníkoch a pokladoch, Praha 1927, 46); (Zarař) nadał kucharce, co se do ňi vlezło, laš., J. Polívka, Povídky lidu opavského a hanáckého, Rozpr. III. tř. Č. ak. 43, 95. V obraně svých Čtyř odvážných povídek (1926) napsal Čapek-Chod: Že dostanu za svého »Maxe Polichinella« v Tribuně, co se do mne vleze, věděl jsem ... Že však toho bude víc, než se do mne vleze, to jsem zakusil teprve, když ... (Nár. l. 30. září 1926). Že rčení »co by za nehet vlezlo« je všude bez zájmena *se* právě tak jako jeho varianta »co by za nehet vešlo«, již jsme řekli; snad smíme příčinu toho hledati v tom, že se asi ustálilo již v době, kdy ještě nebylo zvratných tvarů *vejíti se, vlézti se*.

J. Z

DLE = PODLE.

K článku Hallerovu v posledním čísle NŘ (XIV, 165-176) mohu doplniti dvě drobnosti, jež vývody autorovy jenom ještě více potvrzují a zesilují.

a) Na str. 171/2 uvádí autor, jak ostatně již Gebauer v Slovníku s. v. ukázal, několik dalších příkladů, kde význam předložky ‚dle' se kolísá mezi ‚podle' a ‚pro', jako ‚dle zemských privilegií a zvyklostí', ‚dle přípovědí, zapsání a přísahy své' atd. Gebauerovy nejstarší doklady jsou z poč. XVI. stol., autor uvádí je taktéž ze XVI. a XVII. věku. Ale jsou starší (zdá se, že se šířily původně z dialektů); v listech Táborské obce čteme *r. 1443* (v Arch. českém, I, 379): »Protož ještě vás prosíme, abyste rukojmě našich chudých lidí propustili a jim jich pobrané navrátili *dle úmluv* mezi námi . . .«; toto ‚dle úmluv' se opakuje v těch listech častěji a jak mu Táboři rozuměli, ukazuje doklad z téhož roku tamže (I, 381) »ještěť prosíme *dle úmluv* mezi námi učiněných rač přikázati je propustiti . . Pakli sě vám nezdá, ale *vedlé výpovědi* p. Krušinovy . . . hotovi jsme učiniti«.

b) Na str. 170 píše se: »Jungmann s. v. ‚dle' cituje z Ps. Mus. 109, 4 doklad ‚zákona dle', ale na tom místě je ve všech mně přístupných žaltářích *podle* (podle zákona n. podle řádu); je to tedy buď citát z nějakého mladšího textu (ale postposice?) aneb, což je pravděpodobnější, *nějaký omyl.*« Citát Jungmannův je správný, je to citát z Hankovy Zbírky nejdávnějších slovníků, str. 250 z »Glossae Balterii secundi« (‚zakonadle sec. ordinem, 109, 4'), jenž (podle strany XVI.) jest nynější t. zv. Žaltář glossovaný musejní. Ale tato právě glossa jest známý padělek Hankův (vlastně zní ‚ty si pop na věky podle zákona dle'!), o němž to zjistil A. Patera v Musejníku 1879, 535—536. V. Flajšhans.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Félicien Champsaur: *Faraonka.* Satirický román. Přeložil de la Camara. Nakladatel L. Mazáč v Praze. Stran 188, za Kč 20.—, vázané za Kč 30.—.

Zájem o starý Egypt byl zvýšen otevřením hrobky Tut-Ankh-Ammonovy a není divu, že tohoto vzrušení v inteligentním světě využila i beletrie. Francouzský spisovatel Champsaur v svém satirickém románu Faraonce líčí poutavě cesty potřeštěné americké milionářky i jejího zchytralého průvodce, vydávajícího se za bývalého faraona, po Egyptě. Český překlad je ozdoben četnými původními ilustracemi podle staroegyptských kreseb a i jinak je typografická úprava knihy velmi pěkná Tím smutnějším úkazem je, že český překlad jazykově je ubohý. Překladatel nezná základních pravidel českého pravopisu, nemá ponětí o skloňování

praobyčejných substantiv a zájmen, číslovek..., nevyzná se v skladbě. Mnohých z těch chyb, jež níže uvádíme, by se jistě nedopustil žáček z obecné školy.

Překladatel jistě neví, že existují Pravidla českého pravopisu, v nichž by se byl poučil, že se píše vymykati se (str. 149: Tato levitační síla vymiká se zákonu); nepsal by (str. 3) V Spojených Statech, (41) Spojené Státy, (58) ve Spojených Státech (a j. častěji), nýbrž Spojené státy atd.; proto píše i Zásténav (sic!) (175 m. Zastenav), před pěti sty léty (str. 8 m. lety), V několika létech (63) m. letech; Byla to nejprostrannější místnost (str. 24 m. nejprostranější), Celek měl pusobiti dojmem velké prostrannosti (ib. m. prostranosti), ve (!) své prostrannosti (90); šíbaly (41 m. šibaly), chlípnosti (148), chlípnou (150) m. chlipnosti, chlipnou; bazárů (111) m. bazarů; vztýčením (134) m. vztyčením; pod. vztýčili (159), vztýčeného (160), nedaleko Haruahu se týčí pyramidy (145) m. tyčí; (výlet) se neudal bez nehody (135) m. neudál (lépe: se neobešel bez nehody); posuněk (88) m. posunek; že se ocitl (127) m. octl; již se ocitneme (146) m. octneme; tak i ocitnul (ib.) m. octl a jakmile . . . se ocitnul (164), že se ocitl (127), již se ocitneme (164) m. octneme, když se ocitli (177); ocitáme se (113) m. ocítáme se, že se ocitá (58), (mosté) se rázem ocitali v mrazivém, prosincovém ránu (80); na úzdě (121) m. na uzdě; myšlének (138), myšlénky (140) m. myšlenky; přemísťováním předmětů (138) m. přemisťováním; prořídlými, bělostnými vlasy (25) m. pořídlými; rozjitřené (167) m. rozjítřené; támhle (159) m. tamhle; Cnost (121) m. Ctnost; tak i na str. 54 (pro svoji zřejmou cnost) a 60 (ony necnosti); velké zásoby kožešin (7) m. kožišin; řiditelský (92) m. ředitelský.

Nedivíme se pak ovšem, že překladatel píše i ve městě (str. 2, 18, 98) m. v městě, ve své vyspělosti (str. 4), ve své ctižádostivosti (9), ve svém městě, ve svém paláci (19), ve svém mystickém vzezření (25), ve své bílé říze (28), ve svých studiích (36), ve své zbrklosti (54), ve svém stáří (ib.), ve své dlouhé, bílé roucho (58), ve své zvědavosti (60), ve své podstatě (61), ve svém bytě (77), ba dokonce i: ku své obraně (127); tak i u předpon slovesných: podepisovati (84) m. podpisovati, odejel (86) m. odjel, odejeli (144), lodice se rozejely (143 m. rozjely), otevíral (149) m. otvíral.

Od adjektiva rozumný tvoří překladatel komparativ rozumější a od adverbia rozumně komparativ rozuměji, jak vidíme z dokladu na str. 66: Jste vskutku duchaplný..., ale nemohl byste toho rozuměji používati? (spr. rozumněji); podobně nemožný je komparativ krasší (str. 81: Že tě zřím podmanivější a krasší sa-

motné Venuše, spr.: krašší [nebo raději krásnější] než samotnou Venuši). S komparativy má překladatel častěji potíže; tak čteme na str. 141: Člověk usoudil, že je to snažším přisvojiti si veškerého: ducha! (proč je tu dvojtečka, je ovšem záhada) — spr. má státi: snazší. Ještě podivnější je komparativ na str. 139: Kromě těchto druhořadých (sic, spr. méně cenných) duchů, jsou jiní, *čiští*, kteří ... žijí fluidním životem andělů; má zde býti čistší nebo čistější, není-li to jen chyba tisku m. positivu čistí. Proč je v tomto dokladě čárka za slovem »duchů«, je zase záhada.

Po prvé, po druhé atp. píše překladatel důsledně dohromady; na př. Poprvé (41), poprvé (48, 58, 81), Podruhé (41). Chybně je tištěno dohromady i *jakoby* na str. 55 (jakoby se chtěla vrátiti přítomnosti) a na str. 180 (jakoby chtěl odehnati ošklivé představy). Tak i *dokonce* m. do konce na str. 74: já tu zůstanu s tebou až dokonce (přece zde *dokonce* není adverbium!). Na str. 134 je rozděleno chybně slovo všech-ny (spr. vše-chny).

Poměrně řídké jsou chyby ve skloňování substantiv. Na str. 11 čteme: dámy, přiveďte své manžele a přátele (spr. manžely); str. 18: kněži, balsamování provádějící, se chystali ... (spr. kněží); str. 93: (sugesce) se stávala pro vévodkyní skutečností; str. 38: (duchaplnost a nejapnost) se rozšiřují jako nemoce; str. 167 nemoce stáří — v obou dokladech má státi: nemoci; str. 175: Lord tiskne pěstě na spánky (spr. pěsti).

Zato se hemží kniha chybami v skloňování zájmenném. Překladatel nedovede vůbec skloňovati zájmeno *já*; píše na př.: Lid mně nezná (str. 17), Den ... byl pro mně dnem odhalení (ib.); Amphi-Omra mně odvádí domů (18); Osiris mně bude ochraňovati (19); Ty mně znáš? (20); Tučnou pensi pro vás — pro mně volné pole (40); nemysli si, že mně trápí, že mám parohy (74/5); Ať mně čert, jestliže budu litovati Spojených Států (84); tato nekropole ... tíží mně jako olověný plášť (134); Tato žába mně považuje za pitomce (163); Jiří na mně čeká? (180); Nechte mně zde a spusťte mně sem několik dobrých láhví (sic, m. lahví, 181); a naopak: onen kouzelník mne inspiruje rozpustilé myšlenky (str. 74). — Stejně hrubé jsou omyly ve skloňování zájmena on, ona, ono a náš: (vévodkyně) se o ní (= slavnost) valně nestará (65); byl by to pro ní úpadek (42); (Toto dlouhé cestování) ji počínalo býti více nežli obtížným (sic m. obtížné, 150); dlouhá bílá rýha se objevila na hladině a za ni jiné a jiné (143); přestoupil na naší víru (18); pro naší dobu (164). A tak se překladatel ani jinde nenamáhá rozlišovati i — í, na př.: Představuji si obyvatele starého Egypta na stupni a výši (proč ten pleonasmus?) odpovídající

velikosti jejích pomníků (str. 8, spr. jejich); Nejbohatší (obyvatelé)... mají skutečné zámky, jejíchž parky se snaží předstihnouti versaillské (str. 2, m. jejichž). Zájmeno *jenž* a jeho skloňování je snad nejhorší slabinou ve vědomostech překladatelových; tak čteme: všichni vetřelci, jež se odvážili do hrobů faraonů, zaplatili tuto svatokrádež životem (13); Po olympských bozích, jež svými mythy byli vlastně uctíváním Přírody (25); Toto dlouhé defilé se zakončuje těmi, jež se zaměstnávají mumifikováním a majiteli lomů, pracujících (!) na hypogéách (51; po slově »mumifikováním« schází ovšem čárka — a lomy sotva pracovaly na hypogéách, nýbrž jejich majitelé, má tedy býti: pracujícími); Chaplin... si dobíral kde koho, čině výjimku toliko u faraonské dvojice a velekněze, jež se mu zdáli nedotknutelnými, vynahražuje si to však na Williamovi (str. 77; spr. má býti arci také: vynahrazuje); Kolik jich (mužů) jest, jež jsou ještě méně (82); sloužící, jež (msc.!) byli čtyři (98); Ti, které nazýváme medii, jsou lidmi (spr. lidé), jež (správné by zde bylo kteří)... jsou schopni sugescí vnutiti druhým svoji vůli (138); nabyla jisté přirozené autority, jíž vévoda se nikdy nepokoušel oaporovati (84) m. jíž se vévoda...

Stejného rázu jsou i chyby v zájmenech přivlastňovacích, na př.: potom ztrácím svojí osobitost (str. 15), zda tato planeta... nemá rovněž svojí duši (61). Překladatel neví, že se u těchto zájmen užívá dnes ve spisovné češtině (kromě 1. a 4. pádů) jen tvarů stažených; jinak by nepsal na př.: Rodiče mojí ženy (str. 21, spr. mé), Obtěžován mojí přítomností (str. 41, spr. mou každodenní); jsem tvojí služebnicí (20, m. tvou); Políbiv ruku svojí choti (56, spr. své);tělo svojí choti (145); jemuž nižádná víla Viviana nenabídla by svojí číše (58); Je to tvojí manželskou povinností (169, m. tvou); vládne svojí... výší metropoli (str. 2, m. svou); svojí krásou činí na mne opravdu dojem boha (4), Život musel býti zajisté tenkráte větší svojí majestátností (8); jeho pohledy bičovaly svojí silnou suggescí její mysl (21); nádherné hedvábí svoji (!) smaragdovou barvou se zdá závoditi s odstínem vod (52); Mag Ormus a Diana oživovali vše svojí činností (58); člověk tak pokročilý svojí inteligencí (61); já vás nakazím svojí špínou (122); se svojí neteří (159) a jindy, vždy tak. — Zájmeno *týž* se skloňuje podle dobrý; překladatel však píše: (člověk) je nucen se podrobiti těmže dvěma potřebám (61) m. týmž. Na místě *nic* užívá téměř vždy tvaru ničeho: Syn boží nesmí míti ničeho společného s lidstvím (17); Shakespeare neřekl ničeho (182); Nekonečno je strašlivé slovo, jež tíží ducha, a jemuž ničeho nepraví (91).

Ani v oboru skloňování číslovek nejsou vědomosti překladatelovy lepší. Čtemeť tu: Je nezbytným, aby tyto miliardy staly se majetkem nás třech (spr.: Je nezbytné, aby se tyto miliardy staly majetkem nás tří, str. 59); jako nám seskupení slov slouží k vyjadřování tisíci ideí (61) m. tisíců.

V časování největší potíže činí překladateli tvary vzoru pnouti. Tak na str. 13: Proč pak by následovníci zesnulého lorda . . . měli býti vyjmuti z osudu svých předchůdců? (spr. vyňati); str. 19: od něhož se zdál přejati i tvář (m. přejmouti, spr. ovšem: od něhož, jak se zdálo, přejal i tvář); str. 24: (místnost) mohla pojati až padesát osob (spr. pojmouti); str. 58: moje sporé (!) vlasy obepnuty zlatým kruhem (spr. obepiaty nebo obepjaty); str. 154: vyjmuli (m. vyňali); str. 164: snažíce se zaujati alespoň slušné vzezření (spr. zaujmouti). V II. třídě slovesné užívá překladatel zbytečně novotvarů oživnul (16), vládnul (17), podotknul (36) m. oživl, vládl, podotkl; tak i pohlédnul (75) a shrábnul (85), ba dokonce i naleznul (16) a: Máme se toho zřeknouti (str. 92) m. zříci. — Ale i jinde chybuje překladatel dosti často v slovesných tvarech, na př.: všichni se cítili býti přenešeni v dobu . . . (spr. přeneseni, str. 19); zavřu (18), zemřu (19), Béřu koš (20), Béřu si svoji svobodu (83) místo zavru, zemru, beru. Sloveso hraditi má příčestí minulé trpné hrazen; na str. 18 však čteme: Část gynécea, jež je mně vyhražena. Od mizeti je 3. plur. přítomného času mizejí, nikoli mizí (str. 89: Nechť zmizí zákony hmoty; str. 138: ač již mnoha tisíciletými (!), Sfingy (!) a pyramidy zmizí hlodavým zubem času). Stejná chyba je na str. 139: (anděly) nám předvádí náboženští malíři (m. předvádějí). Neméně chybné jsou tvary: spěšně se tázajíc (134), tázajíc se (154) m. tážíc.

O větách bezpodmětných překladatel ještě neslyšel; jinak by nebyl napsal (str. 146): Ve vesnicích viděti byly pravé orgie barev (spr. bylo viděti). Na str. 124 čteme: Již plály před nimi světla (m. plála). Hodně násilná je vazba podle smyslu na str. 5: Pět Američanek, jež dlely návštěvou u Diany, byly získány pro její věc (spr. bylo získáno). Marně však bychom hledali, ke kterému slovu náleží dativ uvyklým na str. 160: všichni pospíšili do stanu, vztýčeného (!) zřízenci z Winter-Palace a agentury Cookovy, uvyklým na toto táboření na poušti (spr. uvyklými). Neprávem je užito posesiva v dokladě (str. 35): Podléhá vlivu Shakespearovu, zapřisáhlého to materialisty (m. Shakespeara).

V doplňku čteme často přídavné jméno v instrumentále m. v nominativě: Na neštěstí byla nemajetnou (str. 5); Avšak zázračné shromáždiště, lidský mozek, je velmi ubohým u porovnání zemských fluidních sil (!) (spr.: ubohý proti zemským fluidním

silám, str. $6^2/_3$); Vévodkyně se domnívala, že mým prostřednictvím rána bude méně krutou (84); ačkoliv byl (zachránce) téměř o dvacet let starším (136); Je spiritismus... možným? (140).

Na str. 16 čteme: Pouze několik tisíc mužů a žen má intelektuelní život hoden, aby byl použit v jiné individualitě (spr.: Jen několik ... má intelektuální život hodný, aby se ho použilo ...).

Plusquamperfektum v nové češtině vymizelo; přes to ho překladatel užívá se zvláštní zálibou, na př.: (str. 4) kde byl zfanatisoval veškerou dámskou smetánku; (9) jenž vše to byl zažil; (10) co jste právě byla vyprávěla; (21) pro ni tento podivný theosof byl mluvil; (38) Když byl berman jim předložil tři cocktaily; (51) Když byla přišla k trůnům; (ib.) Dav se byl seřadil; (75) Když byl pohlédnul (!) do zrcadla; (83) Ten se právě byl probudil; (84) když byl překvapil svoji ženu; (87) co se bylo přihodilo mezi Dianou a jím (sic, spr. ním); (173) když se byli namáhali; (174) byli rozvířili; (177) co se bylo v hrobce událo; (184) cíl, který tak dlouho byl připravoval. A jinde.

Po *aniž* užívá překladatel chybně kondicionálu v dokladech: (16) »Opakuji vám«, pokračoval Antal Fodor, aniž by věnoval pozornost vysmívání se (!) Shakespearovu; (86) nastalá změna byla mlčky přijata, aniž by se jí kdo cítil dotčen; (87) Ormus, aniž by dospěl tak dokonalého výsledku, se řídil alespoň hlavními pravidly.

Zvratného *se* užito dvakrát, kde má státi jen jednou: vévoda se nezdál více se pamatovati na výroky ... (56); Pokoušel se upamatovat se na události minulé noci. — Na str. 60 zase čteme zájmeno nás m. zvratného sebe: Když zříme kolem nás tolik divů.

K nejošklivějším chybám knihy náleží četné nesprávné vazby přechodníkové. Tak na str. 16: tito nevědomci ... si dovedou jimi sloužiti, sugerujíc sobě samým (spr. sugerujíce); str. 32: Plavili jsme se již hodinu, když obeplujíce malý mys, ocitnuli jsme se tváří v tvář třem římským trirémám (spr. když, obepluvše ..., octli); str. 47: (vévodkyně) ujistíc ho, že mu tuto část paláce postupuje, zaznamenávala si to, co zde bylo nutno dát opravit (m. ujistivši); str. 109: Vystoupíce z tramvaje, jali se procházeti městem (spr. Vystoupivše); str. 151: avšak záhy (spr:. brzy) se vrátili, zaslechnouce houkačky vracejících se aut (m. zaslechnuvše); str. 153: avšak poznenáhlu slunce a vítr hlodaly na tomto chmurném bloku, zůstavíce dnes z něho podivně kamennou kostru (spr. zůstavivše); str. 153: klid vládl v této poušti ..., rušený jen obchvíli pádem kamene, odpoutavšího se kdesi na vrcholu a sřítícího se, m. který se odpoutal a zřítil; str. 154: Zabořivše páky a napnouce svaly, tři muži konečně zvedli ... masu (spr.

napiavše); ib.: vévodkyně, nakloníc se nad prohlubní, chopila se žebříku (naklonivši); str. 162: prohlásila Lise Flappy, vyprázdníc pohár (vyprázdnivši); ib.: odzátkovala jednu láhev a postavila ji před něho, načež odzátkujíc druhou, ťukla jí o první (odzátkovavši); ib.: »Připijme si«, pravila, a zvrátíc hlavu, jala se píti (zvrátivši); str. 176: Spatříce obě víka . . ., oba vetřelci byli omámeni (Spatřivše); str. 177: nenahmataje svítilnu, připravoval jsem se k výstupu (nenahmatav); str. 180: Uchopíce se provazu, pokoušeli se ho vytáhnouti (Uchopivše).

Kniha se hemží četnými germanismy, na př.: str. 8: Následkem toho mohu vás ujistiti; str. 3: V důsledku toho se stává; str.38/9: V důsledku toho je třeba se míti na pozoru; str. 24: v pádu potřeby; str. 76: Vzdor velkému množství hostí; ib.: Na vzdory ceremonielu; str. 77: vzdor suchému režimu; str. 112: vzdor rozmarům; str. 135: Vzdor hermeticky uzavřeným chladičům; str. 144: vzdor melancholii; str. 9: Ormus vyprávěl nám prastaré anekdoty, jako kdyby tyto se byly odehrály v jeho přítomnosti; str. 12: shromáždil přátele ku přijetí maga Orma. Týž ohlásil svůj příchod na desátou hodinu; str. 16: na onom místě byla zaseta pšenice, a když tato počala pučeti ze země; str. 26: My směřujeme k jednomu ideálu a k propagačním prostředkům tohoto dostačí obrovské jmění Diany Béringové; str. 63: V několika létech (!) snad tyto síly nahradí elektřinu, jak tato nahradila páru; str. 83: pokud budete vévodovým mentorem, tento neklesne; str. 163: pohlédla na svého strýce. Tento jí ukázal na ubohého veršotepce.

Při takovýchto chatrných vědomostech překladatelových bylo by ovšem přílišným požadavkem žádati, aby užíval správných vazeb při slovesech. Nedivíme se tedy, píše-li (str. 40): bude to záviseti od vévodkyně (m. na vévodkyni); str. 16: získáváme této schopnosti elevací (m. tuto schopnost); str. 4: (Vévodkyně) obývala na Long Islandu ne zámek, ale »Redge-House« (m. ne v zámku, ale v . . .); str. 51: Potom následují správci říše, jimž předcházejí otroci (spr. jež nebo před nimiž); str. 96: co mně před třemi dny napadlo (spr. mě).

Chybně užívá překladatel slovesa *docíliti* m. dosáhnouti, na př. str. 16: Nejdůležitějším (!) jest docíliti nepřetržité paměti; str. 26: V očích všech musíme docíliti dojmu lidí neshánějících se po penězích. Podobně *sestávati* m. skládati se (str. 13²/₃): Sestávala z vestibulu; (str. 137): spatřili knihovnu, většinou sestávající z filosofických a okultních věd; *nechati* m. dáti: Nechte mně přinésti láhev šampaňského (74); *propůjčiti si* m. vypůjčiti si: duch, to jest naše psychické já . . ., opouští tělo, jež si bylo (!) propůjčilo za své existence (138); *jednati se* m. běžeti, jíti: jedná se toliko

o roztřídění těch různých osobností (15); *sporý* m. řídký: moje sporé vlasy obepnuty (!) zlatým kruhem (58); *bezesporně* m. najisto, beze vší pochyby: byly bezesporně elitou mezi těmi nejhezčími a nejbohatšími (= Američankami, 5/6); *bezprospěšný* m. bezúčelný: jakýsi druh lhostejnosti k rozkoši činil bezprospěšným její obrovské jmění (58/9).

Na str. 9 čteme: Příjemný společník, ... povýšený smíšek, vyvarovávající se však nadutosti (stačí prostě: ale bez nadutosti). Překladatel utvořil dokonce i sloveso zobrazňovati (m. zobrazovati): za oltářem se objevují tanečnice, ... zobrazňujíce mystéria Osirova a Isidina (str. 51).

Zbytečně užívá překladatel cizích slov, jako v dokladě (str. 149): Starý Egypt je grandiosním, monotoním (sic m. monotonním) pohřebištěm (proč ne velkolepým, jednotvárným pohřebištěm, nebo ještě raději »velkolepé ... pohřebiště«?). Tato záliba v cizích slovech způsobila, že překladatel jich užívá i chybně, nebo aspoň způsobem u nás neobvyklým; tak m. entomolog píše entomologista (str. 61: Fabre provençal a entomologista), m. metempsychosa píše metapsychosa (str. 140: »Co soudíte o metapsychose?« »Zdá se označovati postupný vývin zvířecí ...«)

Jinou kapitolou chyb překladatelových jsou předložky. Nejen že užívá kol m. kolem (str. 53, 116, 150, 160), oproti m. proti (89), nýbrž píše i: Když vůz Dianin byl vyčištěn, vsedla doň (str. 135) m. do něho; a důsledně vynechává předložku *s* na místech, kde ji vynechati nelze, na př.: Mohu vzíti sebou Shakespeara? (11), vláčíce sebou nepostradatelného (Shakespeara (85), strhnouc sebou jeho žáka (87).

Vedlo by nás daleko, kdybychom chtěli vyčísti všechny omyly slovosledu, interpunkce a chyby tiskové (zaviněné ovšem namnoze chatrnou korekturou; tak posledních 10 řádek na konci str. 55 se znovu opakuje na začátku str. 56!). Chyby, jež jsme uvedli, stačí, aby byly odstrašujícím příkladem toho, jak se ledabyle u nás překládá; a je smutným zjevem, že se najde nakladatel, který takovou knihu přijme do svého nákladu. *František Šimek.*

V poslední době vyšly dvě knihy, které vydatně přispěly k dosavadním našim vědomostem o českém jazyce. Mnohé z jejich výsledků jistě budou zajímat také čtenáře Naší řeči, a proto o nich podáme aspoň krátkou zprávu. Jedna z obou knih, *Neslovesné věty v češtině,* od profesora Masarykovy university v Brně F r a n t i š k a T r á v n í č k a (Díl I. Věty interjekční. Spisy filosofické

fakulty Masrykovy university v Brně, č. 31. Brno 1930), jedná podrobně o českých citoslovcích. Autor tu jde za příkladem prof. Zubatého, který už před lety ukazoval na jejich velký význam pro studium řeči a zvláště pro poznání rozvoje větné skladby. Každé citoslovce (na př. *fuj!* = to je to ošklivé a pod.) je původně samostatnou větou a teprve časem z příčin rozličných a rozmatnitým způsobem rozvíjely se tyto primitivní elmenty v celé věty a připodobňovaly se k obecnému typu věty slovesné. Na př. původní věta neslovesná ‚okno břink' mění se ve větu slovesnou ‚okno břinklo', ‚udělalo břink' a pod. Případy takové zároveň ukazují, jak mohou z interjekcí vznikat nová slovesa, kterých má zvláště jazyk lidový velmi mnoho (bumsnout, hnhňat, bublat, chechtat se, ondit, ondět atd.). U některých z nich si už ani nejsme vědomi tohoto původu (na př. přikvačiti z *kvak,* nebo ceknouti z interjekce *c, ccc,* vyjadřující podiv nebo hrůzu a pod.). V dobách dávných stačilo takové citoslovce dokonale a nepociťoval se nedostatek určitého slovesa. Něco podobného vidíme ještě dnes v mluvě dětské: slovem *haf* umí malé dítě vyjádřit představu věci i děje, takže může v jeho řeči znamenat psa (‚tam je pes'), nebo ‚někdo, něco dělá haf, štěká, pes štěká' a pod. Jindy zase citoslovce, mající větnou platnost, se nerozvíjí ve větu slovesnou, nýbrž ztrácí svou větnou platnost a stává se pouhým atributem, na př. věta ‚má střevíčky klapy klap' znamenala původně ‚má střevíčky a ty klapou', ale změnou ponětí dostala význam ‚má střevíčky klapavé' (na otázku: jaké má střevíčky?). — V staré češtině bývalo jistě mnoho takových interjekcí, původu onomatopoického i jiného, ale známe jich z písemných památek asi jenom část, protože se v řeči knižní vyskytují jenom tenkrát, když autor úmyslně zabarvuje svou mluvu lidově, a k tomu ovšem v staročeských traktátech bývalo málo příležitosti. Ale i tak se najdou zjevy zajímavé, na př. stč. interjekce *nali, nalit,* která někdy velmi připomíná dnešní způsob polopřímé řeči, o níž byl výklad v minulém ročníku NŘ. Tohoto citoslovce se totiž původně užívalo jen v přímém hovoru jako upozornění (na př. ‚nali, dievka pláče' znamenalo ‚podívejte se, ta dívka pláče'), ale najdou se v stč. památkách příklady, v nichž je tento způsob řeči přímé (dialogické) spojen bez přechodu s objektivním vypravováním (na př. ľud sě o jho rově svinu — nali nenie co zahřěsti = lid se shromáždil kolem jeho hrobu, podívejte se, hle, není co pohřbíti). Časem se takováto spojení souřadná berou za souvětí, a to podřadná, a v jejich historii zase vidíme jasné poučení o vzniku spojek podřadných vůbec. — Lidové ‚ono prší' se zdá napodobení německého ‚es regnet', ale ve skutečnosti je to způsob domácí (stejně

jako ‚to prší!‘), neboť *ono (to)* nemá tu význam zájmena, nýbrž má funkci interjekcionální a vyjadřuje náladu, zklamání a pod. Výklady o takových citoslovcích (‚deiktických‘) vedou autora k mnoha problémům jiným, na př. k historii potakovacího *ano* a k badání o příčinách, které způsobily změnu původně ukazovacího zájmena *on* v zájmeno osobní. Překvapuje poznání, kolik rozmanitých odstínů významových dovede dát řeč do slůvka tak nepatrného, jako je na př. původně ukazovací zájmeno *to, toť (tož),* z něhož se stalo citoslovce (to jsem se lekl!, to jsou k nám hosti!, to prší!, to bolí!, to sem už přeci starej, ale pamnětňikem toho nejsem; ke komu to jde doktor? dial. potakací *toť* = ovšem, ano atd.). — V dnešním jazyce se nová citoslovce tvoří méně často než v dobách starých, zato jsou zajímavé některé novější útvary lidové svým vznikem, na př. aňi hňi (z rozk. způs. ‚už se ani nehýbej‘), poďho (= šel, jde), povidám (= hej, počkej!), pocem, pocemte (z poďte sem), ďipryčte a pod.

Obsahem bohatá práce Trávníčkova je tedy novým dokladem zkušenosti, že cit má v lidské řeči mnohem větší význam, než se dříve myslívalo. Tou stránkou citovou se namnoze obírá i druhá kniha, dílo mladého jazykozpytce Václava Machka, *Studie o tvoření výrazů expresivních* (XXVII. svazek Prací z vědeckých ústavů Karlovy university v Praze, 1930). Výklady Machkovy se sice netýkají jenom češtiny, nýbrž všech jazyků indoevropských, ale obsahují několik výkladů o původu slov, které jsou zajímavé svou věcnou stránkou. Machek totiž nikde nepřestává jenom na čistě jazykové stránce svých problémů, nýbrž široce je podpírá výklady kulturně historickými, sociologickými a psychologickými. Tak na př. vykládá původ slova *jitro,* které se spojovalo dosud s něm. *Ostern* (týž kořen je také ve jméně Ostrogoti a Austria), ale musily se při tom překonávati těžké obtíže hláskoslovné. Machkův bystrý a podivuhodně prostý výklad spojuje slovo *jitro* (praslovanské *utro, jutro)* se slovesem *octnouti se,* jež původně znamenalo ‚probuditi se‘, a pak dále s *cítiti,* které vzniklo mylnou dekomposicí z původního *ot-jutiti (asi jako *baliti* z ob-valiti a jiné případy podobné), tedy ze základního *jutiti, a to již má nepochybné příbuzné i v jiných jazycích. Znamenalo slovo *jitro* tedy původně ‚chvíli, v níž člověk procítá k cítění, k vědomí‘. Podobné spojení významů ‚cítiti‘ a ‚procitnouti, bdíti‘ nachází Machek také v staročes. slovese *po-bdieti.* — Stejně důvtipný je etymologický výklad slovesa *nechati,* které bylo dosud temné. Podle Machka je to totiž zkrácená (alegrová) forma původního *nechovati,* které v tvaru kladném znamenalo ‚držeti, míti, hlídati, pě-

stovati, živiti'. *Nechati* tedy znamenalo podle toho ,nedržeti, nebrániti' a odtud vznikly i všechny významy dnešní, ba u jižních Slovanů dokonce i nové sloveso kladné *chajati,* které zatlačilo i původní *chovati.* — Dále se vykládá slovo *vedro.* To se dosud spojovalo s něm. *Wetter,* ale význam obou slov výklad ten činil nejistým. Machek tu nejistotu odklízí tím, že vykládá to slovo z kořene *ved-,* který máme také v slovese *vadnouti (a* z pův. *ę),* v jiném stupni pak v *uditi,* a v kterém se mohl střídati kořen s nosovkou nebo bez ní. Znamenalo tedy (a znamená posud) *vedro,* ,takové horko, při kterém rostliny vadnou a všecko usýchá'. Do nedávna záhadné přídavné jméno *hluchý* spojuje Machek se slovesem *slyšeti* a se slovy podobnými, jejichž kořen zněl (a v některých jazycích dosud zní) *klous-, klus-* a znamenal ,poslouchati, býti poslušný' a pod. Pro paralelní dvojici souhlásky znělé a neznělé v témž kořeni (zde *klou-* a *glou-*) shledává Machek mnoho dokladů, a vlastně podstatnou částí jeho práce je právě důkaz věty až dosud spíše jen tušené, že totiž střídání znělých a neznělých souhlásek bylo v indoevropských nářečích velmi časté a že mělo dokonce i zvláštní funkci významovou (tak na př. spojil Machek slova *chyba* a *hynouti,* pův. gyb-nąti a j.). Označovalo tedy *hluchý* původně ,toho, kdo pozorně, napjatě poslouchá', a protože právě lidé nahluchlí tak činí, přeneslo se označení ,hluchý' i na ně a konečně i na toho, kdo neslyší vůbec. Pro podivný zjev, že slovo téhož původu může znamenat jednou ,slyšící' a po druhé ,hluchý', tedy dvě věci úplně opačné, uvádí Machek i jiné doklady, na př. přídavné jméno *slepý* a sloven. *slepy, slepáne,* znamenající ,oči, zrak'. O slovese *šetřiti* se tu vykládá, že v staré češtině mělo význam ,hleděti, pohlížeti' a odtud teprve se vyvíjel význam ,starati se, pátrati' a pod. Dodáváme, že onen starý význam je podle Bartoše zachován dosud v nářečích moravských. Zvláštní kapitola je věnována jménu *pes* a slovům z něho utvořeným. Slovo *pes* se spojovalo dosud se slovem *pestrý* a vykládalo se, ovšem málo pravděpodobně, že pes má jméno podle své barvy. Machek je spojuje s jinou jistě mnohem charakterističtější známkou, totiž je psím zvykem očichávat a kropit močem všecky patníky. To není u psa vlastnost nová, to dělali psi jistě odjakživa a jistě si toho všimli i naši dávní předkové. Je docela možné, že psa nazvali právě podle tohoto jeho význačného zvyku, a jméno pes (pův. p' s') by tedy mělo kořen *pi-, pis-* a souviselo by se slovy *pištěti* ,téci', *vypiskovati se* (,vymočiti se', srov. *vypískati se nač* ,nedbati něčeho'). Od slova *pes* je odvozeno několik slov: *psina, psovati, zepsouti* a *psota.* Machek uvedl, že na Slovensku jménem *psota* označují noční můry, poletující kolem lampy, a

vykládá to tak, že *psota* znamená tu vlastně ‚neřád‘. Je to reflex staré pověry, že všichni noční živočichové, tedy i můry, jsou bytosti zlé, čarodějnice a zlí duchové. Staří se báli dokonce jmenovati je jejich pravým jménem a buďto je rozličným způsobem opisovali (takového druhu je na př. i slovanské jméno *medvěd* ‚ten, který jí med‘), anebo aspoň jejich jména pozměňovali. Na př. pro jméno motýla uvádí Machek tři a třicet variant ze slovanských jazyků, a to jen z hlavních nářečí. Je to tedy jistý druh *tabu*, které bývalo u indoevropských národů tak rozšířeno, jako je dosud v rozličných formách u národů necivilisovaných. A takovým tabuovým slovem je tedy také jméno *psota* ve významu noční můra. S tím souvisí také označení známé nemoci *psotník*, o níž se věřívalo, že je působena právě těmi zlými démony v podobě nočního hmyzu. Podobným způsobem se konečně vykládá i jméno ropuchy (původně = zvíře mající na sobě vředy). Tímto výkladem se zavírá spis, který, jak je viděti, řeší právě nejzáhadnější otázky jazykovědné. Pro tu zajímavost témat i pro zvláště milý a jasný sloh si knihu Machkovu s chutí přečte jistě i mnohý nefilolog.

V minulém čísle Naší řeči vylíčil Q. Hodura Ertlovo úsilí najíti pevnou zásadu, podle které by bylo možno posouditi, je-li některý výraz jazykově správný či chybný. Za takové měřítko mluvnické správnosti pokládal Ertl »*dobrého autora*«, ostatní měřítka mají podle Ertla cenu jen relativní. Týmž předmětem se nyní obírá též úvaha J i ř í h o H a l l e r a (*Problém jazykové správnosti*), uveřejněná ve výroční zprávě českého st. ref. reál. gymnasia v Ústí nad Labem 1930 (16 stran, vydána i ve zvláštním otisku). Autor v ní ukazuje, že není u nás (a ani jinde) dosud »jednotného názoru o podstatě jazykové správnosti, o zásadách a metodách, jimiž by se mělo řídit její určování«. Někteří pokládali za měřítko jazykové správnosti starý jazyk, jiní lidovou mluvu nebo zase »dobrého autora« (Ertl), jiní jasnost a krásu, konečně i logičnost nebo srozumitelnost, účelnost a nutnost výrazu, uplatňujíce tak »funkční hledisko« na zvláštní vyjadřovací potřeby jazyka spisovného. Haller probírá kriticky tato hlediska, zvláště se zastavuje u »dobrého autora«, jak o něm vykládal Ertl, a ukazuje, že ani »dobrý autor« (t. j. shoda v jazykovém usu pečlivých spisovatelů) není spolehlivou zárukou jazykové správnosti. Tak na př. Ertl často káral zbytečná a nečeská přídavná jména s předponou *bez-* (jako *bezzvučný, bezvýrazný, bezúčelný*). Není pochyby, že nečeská vskutku j s o u. Ale vysky-

tují se zhusta i u dobrých autorů, jako jsou Havlíček, Neruda, Čech, Rais, Jirásek a j. Haller našel u těchto dobrých autorů i jiná odchylná rčení: *docíliti, doznati* (místo *přiznati*), *nadejíti, nadcházeti* (místo *nastati, nastávati*), *odvislý, předpojatý, patřičný, povážlivý, vyvolati* (místo *vzbuditi*), *dostáti slovu, předejíti něčemu, naslouchati něčemu.* Je viděti, že ani »dobrý autor« není vždy měřítkem správnosti. Někteří se dovolávají též jazykového citu. Ale to není mohutnost vrozená, nýbrž vypěstovaná zkušeností a ustavičným stykem s jazykem neporušeným. Člověku vzdělanému by tento jazykový cit měla dáti škola. Ale škola dnešní tuto funkci neplní, protože žák v ní není ve styku jenom s jazykem neporušeným, nýbrž s jazykem naopak často velmi pokaženým, a to jak u odborných učitelů, tak i v odborných učebnicích.

Čím se tedy říditi při posuzování jazykové správnosti? Žádný z uvedených prostředků není sám o sobě úplně spolehlivý. Nejlepší zárukou správnosti by arci byla shoda všech kriterií při posuzování každého případu. Toho se nedosáhne ovšem vždycky. Nicméně bude třeba rozličné ty metody kombinovati a najíti takovou »základní kombinaci jednotlivých způsobů, která by v podstatě zůstala stejná ve všech výkladech jednotlivých a byla ovšem závazná«. Autor je přesvědčen, že takovou kombinaci, takový »obecný princip pro posuzování jazyka« nalézti lze. Nebylo mu však možno v krátkém článku pro výroční zprávu dořešiti tuto věc; slibuje zabývati se tímto problémem jindy.

Ve výroční zprávě střední školy byl také vydán článek J. M. Kořínka »*K českým lidovým útvarům se suffixálním -nd-*« (výr. zpr. zemského ref. r. gymnasia ve Velkém Meziříčí 1930, 4 strany). Navazuje se v něm na článek J. Zubatého o slově *kvinde* (NŘ. XIII, 1 n.). Uvádí se vše, co bylo dosud napsáno o příponě *-nda,* jakož i hojnost příkladů z vulgární řeči a z dialektů (*Manda, legranda, flanda, křanda, svinda, vdávanda* a j.). Autor pak podává svůj vlastní výklad slova *brynda.* Ukazuje, že jeho základ *bry-* je týž jako počátek slov *brýzhat, brýzgat* ‚bryndati, stříkati blátem, kydati, nadávati', staročes. brýžděl ‚kal' a pod. Velmi zajímavé a poučné jsou dialektické obměny toho druhu, že se na počátku slova objeví přidané *ž-*: *žbrynda* a p. (srovnej také moravské *brouhat se* a *žbrouchat se*). Před neznělými hláskami se v takových případech objevuje *š-*, připojené *š- (ž-)* ještě zesiluje hrubý ráz těchto slov.

Je radostné, že výroční zprávy — po dlouhé přestávce, která se

počala za války — začínají přinášeti cenné příspěvky ke zkoumání českého jazyka. Bylo by si přáti, aby těch prací bylo více, látky je všude plno. »Žeň hojná, ale dělníků málo.«

NÁZVY MLUVNICKÝCH PÁDŮ.

(Dotaz a návrh.)

Mluvnické osoby, stupně přídavného jména a pády jmenujeme po česku obyčejně jen řadovým číslem. To lze pochopiti při osobách a stupních přídavného jména: mluvnická první osoba, já, je s osobou mluvící totožná, osoba druhá, ty, je jí bližší než osoba třetí, on, a stupně přídavného jména vyjadřují rostoucí míru vlastnosti. U pádů je však pořádek, v jakém bývají v našich mluvnicích, nahodilý a není stejný ani na př. ve všech mluvnicích slovanských (náš šestý pád bývá počítán za sedmý a náš sedmý za šestý).

Na střední škole pozná žák názvy latinské (jež zčásti jsou napodobeniny názvů řeckých): ty se aspoň zčásti shodují se skutečným větovým rázem pádů, aniž ovšem vystihují všech jejich významových odstínů. Rusové mají již dávno jména svá, jež jsou skoro naskrze překlady názvů latinských (v našem pořádku pádů 1. nominativus — imenítel'nyj padéž, 2. genitivus — rodítel'nyj p., 3. dativus — dátel'nyj p., 4. accusativus — vinítel'nyj p., 5. vocativus — zvátel'nyj p., 6. localis — městnyj p., 7. instrumentalis — tvorítel'nyj p.). Také Poláci užívají názvů podobných ve škole i v mluvnicích a ve spisech jazykozpytných i ve výkladech obracejících se k neodborníkům; utvořili si je již samostatněji (1. mianownik = jmenovatel, něm. též Nennfall, 2. dopełniacz = doplňovatel, též przypadek rodzący = pád rodící, 3. celownik = cílovník, 4. biernik = beroucí, 5. wołacz, 6. miejscownik = místovník, též przypadek miejscowy, 7. narządnik = nářadník, nástrojník, též przyp. narzędziowy).

I u nás se stal pokus podobný. V Rankových slovnících jsou názvy větším dílem podobné ruským, ale jsou to (jako v polštině) jména podstatná, ne výrazy dvoučlenné. Snad pocházejí od Ranka samého. Ale neujaly se. Jsou to slova: 1. jmenovatel, 2. roditel, 3. davatel, 4. vinitel, 5. volatel, 6. místník, 7. nástrojník. Z těchto názvů není vhodný zejména slovo ‚roditel'. Je to napodobenina latinského názvu genitivus (genetivus), u nás nevhodná již proto, že rod, t. j. otce nebo matku, neoznačujeme zpravidla druhým pádem jména podstatného, nýbrž přisvojovacím jménem

přídavným (Rudolfův syn a p.). Nalézti tomuto pádu vhodné jméno je velmi nesnadné, protože jeho mluvnické úkoly jsou nejrozmanitější; o jméně, které by zahrnovalo všecky, ani mluviti nelze, ale ani o jméně, v kterém by se zračila aspoň většina jich.*)

Snad by bylo lepší slovo *přisvojník;* přisvojovací význam druhého pádu (v nejširším smyslu toho slova) je důležitou částí jeho úkolů a v slově přisvojník by byla naznačena spojitost přisvojovacího pádu s přisvojovacím zájmenem a jménem přídavným. Indičtí gramatikové tomu, čemu evropský jazykozpyt říká adnominální genitiv (druhý pád závislý na jméně), říkali »šestý pád spojitosti« (genitiv je jim pádem šestým); spojitost v nejširším smyslu je opravdu, co vyjadřuje druhý pád u řídícího jména, ne pouhé přisvojování, a kdyby bylo příhodné jméno tohoto širokého významu, bylo by asi nejlepším názvem tohoto pádu.

Snad by neškodilo, kdyby jména pádů měla koncovky pokud možná stejné. Pád pátý stojí celým svým rázem mimo pády ostatní a mohl by míti koncovku odchylnou: *volatel;* ale ostatní pády by mohly míti koncovku *-ník.* Rankův »jmenovatel« by mohl býti *jmenovníkem;* to slovo by bylo k slovesu jmenovati v témže poměru, jako na př. bojovník, slitovník, hodovník k slovesům bojovati, slitovati se, hodovati. Tím bychom se také vyhnuli slovní shodě se jmenovatelem v počtářství, ačkoli na př. Polákům nevadí, že mianownik je i jmenovatel zlomku (něm. Nenner) i první pád (Nennfall, Nennform). A třetí pád by mohl býti *darovníkem* nebo *darníkem* (místo Rankova »davatele«); slovesa znamenající ‚dávati, darovati' se skoro všude pojívají s třetím pádem. Jméno čtvrtého pádu u Ranka, »vinitel«, je překlad latinského accusativus (a to zase překlad řeckého aitiâtikê). Předmět slovesa ‚viniti' se sice vyjadřuje čtvrtým pádem, ale je to sloveso přece jen příliš málo významné; snad bychom čtvrtý pád, jímž se obyčejně vyjadřuje předmět děje, mohli nazvati *předmětníkem.* Rankova slova *místník* a *nástrojník* by mohla zůstati názvy pádů vyjadřujících (ovšem vedle okolností jiných) místo a nástroj děje; a tak bychom měli řadu 1. *jmenovník,* 2. *přisvojník,* 3. *darovník* nebo *darník,* 4. *předmětník,* 5. *volatel,* 6. *místník,* 7. *nástrojník.* Snad by na gymnasiích přibylo pro potřebu vyučování latině ještě slovo *odlučník* (= lat. ablativus), jež by se ovšem křižovalo nebo doplňovalo se jmény *místník* a *nástrojník* (i v mluvnici české by se snad objevil i *odlučník* jako označení druhého pádu odlukového); ale to jsou již podrobnosti, do

*) A to ani nehledíme k tomu, že v jazycích slovanských a baltských pád 2., genitiv, přejal také úkoly bývalého ablativu, pádu vyjadřujícího, odkud něco se odlučuje a významy odtud odvozené.

kterých se zde netřeba pouštěti. Pádům jiným, jaké se objevují na př. v jazycích finských, mohli bychom směle nechati jejich jména latinská.

Předkládáme tyto věci čtenářům na uváženou. Snad není ani nutné potřeby měniti po této stránce co v posavadním způsobu našeho mluvnického vyučování; co se nás samých týká, samo sebou se rozumí, že nemáme v úmyslu měniti způsob, jakým jsme posud o pádech mluvili, pokud nebude uznána potřeba anebo prospěšnost nějaké změny v širších kruzích. Nepředkládáme tyto věci ze svého vlastního popudu: popudem nám byla otázka jednoho z našich čtenářů, neměli-li bychom i my v mluvnickém vyučování a v mluvnickém názvosloví míti něco podobného, jako mají na př. naši slovanští sousedé na severozápadě. Ani není naším úmyslem, aby se provedlo hned nějaké hlasování, snad vedením naším; ale nezříkáme se možnosti, otisknouti nějaký věcný rozklad o této věci podle možnosti i v Naší řeči.

Z NAŠICH ČASOPISŮ:

V Časopise pro moderní filologii (XVI, 3—4) otiskuje Janko 5. pokračování V. řady svých příspěvků k českému slovníku etymologickému. Podává se tu výklad hesel *šul-, šur-, šik-;* hesla ta už byla vykládána dříve, ale zde se vysvětlují homonyma s jiným základem etymologickým. Heslo *šul-* (na př. slc. *šula* = okoun, mor. *šulánky* = jídlo z brambor, mor. a slc. *šúlať* = váleti, hnísti, příjmení *Šoulavý* a *Šoulej)* pochází z indoevr. kořene *skeu* (= pokrýti, obalovati) s příponou *-l-* a je příbuzné se staroind. *kukula-* (= šešulka, lusk, zbroj), řec. *skýlon* (= zvířecí kůže), lit. *kévelas* (= skořápka) a j. Výklad tento se opírá o Bernekrovu nauku o střídání souhlásek *sk — ch — š* (na př. paskuda, *ch*udý, *š*iditi). Vedle slov s *š* patří sem také slova se *sk: skúla* = *vřed, skulina* i s *ch: chouliti se* = *krčiti se.* Polská skupina slov *szułać* = bodati a j. má asi základ v něm. schelka = strkati, rozlámati, pak třesením rozezvučeti.

Druhé heslo *šur-* (na př. čes. *šourek* = pytlík) vykládá Janko splynutím kořene *skeu-* (s příp. *-r-)* = pokrývati, obalovati (sr. něm. Schauer = přístřeší, Schauer = stodola) a koř. *sker-* = krájeti (čes. *kůra, skořice).* Slova *šoulati* atd. a *šourek* atd. jsou tedy slova praslovanská, ba indoevropská a nejsou převzata z němčiny. — Německé homonymum *Schauer,* jež souvisí se slovem *schauen* = dívati se a znamená ‚dozorce', dochovalo se také v příjmeních *Schauer,* česky také *Šavrda* (s příp. -t nebo -da), pod. jako *Hauer* (Hujer, Hojer) a *Havrda.*

Třetí heslo *šik-* má ještě dva útvary od sebe rozdílné. Především slc. *šik* (= pozlátko, falešné, podvodné zlato) se slovy podobného významu v maď., rum., srb. a bulh., jež Matzenauer vyvozoval z turečtiny, soudě podle jeho

rozšíření na Balkáně. Avšak Janko, myslíme právem, vykládá toto slc. *šik* z dvoučlenné spřežky *šiky myky* (= semotam, úskoky, podvodné kousky), jejíž první člen *šiky* se osamostatnil. Všechna ostatní slova zbývající přičítá jedné, společné rodině: třeba je vykládati z něm. *schick-* (= podoba, stav, pořádek, dobrá nálada, vzrůst, lad). Jde o české slovo *šikovati,* doložené již v stč. (ciesař naň šikova svého soka, Dalimil) a znamenající zhruba posílati, pak obstarati, zaopatřiti (na př. službu), pořádati, řaditi (lid k bitvě). Dále jde o subst. *šik* a adj. *šikovný*. Franz. avoir du chic, = míti vkus, je také asi z něm. schick. Jen chic = obratný tah štětcem může být z osobního jména franz. malíře Ant. Chiquesa. K něm. *schick* patří také čes. *šikovatel* (Feldwebel), slc. *šikovnice* (dohazovačka, kuplířka) a čes. *šikovník* (kdo něco obstarává nebo u Wintra »správce ponocných«).

*

V Listech filologických (LVII, 1—5) vyšly také některé výklady etymologické, které se sice svým rázem vymykají z největší části programu Naší řeči, ale přece aspoň volbou svých témat i naše čtenáře by zajímaly. J. M. Kořínek vykládá o původu slov. slova *nevěsta,* který již od dávných dob zaměstnává slovanské filology. Jak nesnadné to je slovo, je viděti již z přehledu posavadních výkladů, jimiž jeho článek počíná, jež samy svou rozmanitostí působí v čtenáři pochybnosti, smíme-li vůbec doufati, že se tu kdy filologie dobere konečného výsledku. Podle jednoho výkladu by *nevěsta* byla nevo-věsta (nově vedená, vdaná), podle jiného *ne-věsta* (nevěděná, neznámá, rodině cizí), podle jiného nev'sta (nejnovější, nejmladší), podle jiného nevêstôr (novožena) atd. Je i výklad, že to je slovo nejen neslovanské, nýbrž i neindoevropské, pocházející z jazyka předindoevropských obyvatelů krajů později slovanských. Kořínek sám podává výklad jistě duchaplný, jistě i možný, ale přece jen založený na jazykových útvarech, po kterých se v historických dobách slovanských jazyků marně ohlížíme. Slovo *nevěsta* by podle toho v dobách předslovanských znělo *nevo-* (nebo *neve-, nevê-, neu-*) *-ê-d-tâ* = nově vzatá, nově pojatá (*d-* by byl nejslabší stupeň kořene dô- ‚dáti', který jako v jaz. stind. s předl. *ê* by byl znamenal ‚bráti'). Bude-li tento výklad uznán za konečné rozřešení staré záhady, bude to znamenati, že slovo *nevěsta* pochází z dob nade vše pomyšlení dávných.

Naše slovo *kat* se kromě češtiny objevuje jen v polštině a lužičtině (do některých nářečí běloruských a maloruských přešlo asi z polštiny). Podle výkladu Kořínkova je to slovo slovanské a patří k téže skupině slovní co naše *káti se, kázeň,* jež mají známé příbuzenstvo v starých slovních rodinách indoevropských. Výklady Kořínkovy opírají se zde i v článku věnovaném slovu *nevěsta* i o bohatou látku národopisnou.

† Jan Pelikán podává velmi obsáhlou látku k dějinám stč. příd. jména *nic, nicí* ‚k zemi skloněný' a sloves i jiných slov s ním příbuzných *(ničěti*

[ležeti tváří na zemi], *-niknouti, -nikati* atd.), jež stopuje všemi jazyky slovanskými i v jiných jazycích indoevropských (Slov. adi. *nic* a slova příbuzná). Je to slovní rodina, o niž jsme zavadili na str. 48, kde jsme se ovšem nemohli pouštěti do této látky tak hluboko, jak učinil † Pelikán. Snad nebude na škodu, přidáme-li k jeho bohaté látce malý doplněk, zajímavé sloveso české, jež, pokud víme, nebylo posud nikde zapsáno. Po prázdninách r. 1917 jsem odjížděl ze Všechlap u Divišova do Prahy s bednou, jež skrývala mimo obyčejné potřeby také všelicos, čeho tenkrát v Praze bývalo po málu a proto přesahovala zejména výškou obyčejná prázdninová zavazadla. Rolník, který nás vezl na nádraží, bednu z domku k vozu dopravoval na trakaři. Po několika krocích však ohlásil »ono se to *níká*«, zastavil a bednu se všech stran dobře upevnil k trakaři provazem. Vysvětlil mi také, co svými slovy míní: bedna se mu na trakaři *nakláněla* na stranu a byla by se mohla s trakařem převalit na zem. — K výkladu Pelikánovu bych snad mohl přidati, že nevidím původ celé té veliké slovní skupiny v původních tvarech slovesných, nýbrž v přídavných (a příslovečných) odvozeninách prajazykového příslovce *ni* (dolů), ale zavádělo by nás to dále, než zde je možno zacházeti. Z.

DROBNOSTI.

BIOGRAF, BIOGRAFIE (R. S.) jsou slova tak podobná, že není divu, neliší-li se od sebe dosti zřetelně jejich odvozeniny. Jde ovšem především o příd. jméno. Nejlépe by bylo tvaru *biografický* zachovati význam, jaký odedávna u nás má (beztoho jsme jej utvořili podle franc. biographique, angl. biographical, něm. biographisch atd.), nestačí-li nám české slovo *životopisný;* co má vztah k biografu může býti *biografové* (nebo kinové). Tak bychom snad divadelnímu dílu směli pro větší zřetelnost vyčítati spíše krvavou romantiku biografovou, ne biografickou, jak se stalo 9. října v Nár. pol. O skutečných jazykových chybách v takovýchto věcech ovšem mluviti nelze.

HODONSKÝ (K. Žamberský). V okolí města Hodonína se o všem, co je z Hodonína nebo v Hodoníně, říká, že to je *hodonské*, a mluví se tam jen o kraji a okrese *hodonském,* ne *hodonínském.* Také zimnici, jež nalézá nebo aspoň nalézávala v tamních bažinách a tůních hojně posily, říká se na Moravě i na Slovensku *hodonka* nebo *hodoňka* (Kott 1, 451; 6, 323; 7, 1260), ne *hodonínka.* Je i příjmení *Hodonský.* V úřadech a ve školách se však říká namnoze *hodonínský.* Je otázka, co je správné či správnější. To je otázka, která by se mohla opakovati na mnoha místech naší republiky a ovšem i v mnohých krajích mimo ni; každý pochopí, že se přídavná jména od místních jmen původně tvořívala v nejbližším okolí a že jim v nejbližším okolí každý dobře rozuměl, i když často vznikala ze základu místního jména, ne přímo z jeho tvaru odvozeného. Takových přídavných jmen je mnoho i na př.

v Čechách (jako rokytský, rokycký vedle rokycanský; Rokycany, pův. Rokycané, bylo pův. jméno obyvatelů kraje, v němž rostlo mnoho rokyt); ale ubývá jich s potřebou tvořiti taková přídavná jména a užívati jich i v krajích vzdálených. Psali jsme o této věci již 8, 151 a ukazovali na obtíže, jaké působí příd. jm. jako *vsatský* = *vsetínský*, *starojický* = *starojičínský* atd. Vždyť by se musely pořizovati slovníky takových přídavných jmen anebo slovníky místopisné jimi doplňovati ,a i pak by mohly vznikati nejasnosti a pochybnosti, je-li na př. příd. jm. *roudenský* odvozeno od místního jména Roudný nebo Roudná nebo Roudné či od některého z místních jmen Roudnice, Roudníky, Roudníček, Roudnička. Nesprávné tvary jako *hodonský* nejsou, a jsou po stránce jazykové jistě mnohem zajímavější; ale ani delší tvary jako *hodonínský* nejsou nesprávné, a potřeba zřetelnosti jim pomáhá k vítězství nad tvary kratšími. Proto jich také dnešní mluva úřední skoro všude užívá. Snad není zbytečná poznámka, že Język polski, časopis podobného rázu jako Naše řeč, na podobnou otázku 15, 29 odpovídá podobně, jako jsme odpověděli 8, 151 a odpovídáme dnes my. — Jméno *Hodonín* je podle koncovky *-ín*, časté v místních jménech, zpodstatnělé přivlastňovací příd. jm. od osobního jména, jež znělo snad *Hodoň*, a znamenalo původně asi Hodoňův dvůr nebo hrad; jméno Hodoň samo pak byl domácký tvar nějakého plnějšího osobního jména, jako byla na př. jména Hoděmysl, Hodislav (= Hodslav, Hoclav; odtud jméno Hoclavice, Hodslavice, pův. Hodslavici = lidé Hodslavovi). Podobná místní jména jsou Hodonice v Čechách a na Moravě (dva Hodoníny jsou i v Čechách), Hodoňovice na Moravě, Hodoň v Čechách a na Slovensku.

KUTLOCH (A. R.) se říkává nevzhledné a neprostorné obývací místnosti, někde psí boudě, také malé ohradě v koutě pro housata nebo káčata, u Král. Městce i výklenku pod kamny, do kterého se skládá dříví, aby proschlo. Jsou i jiné tvary téhož základu. Tak zdrobnělé slovo *kutloušek*, s nepravidelným střídáním hlásek *o* — *ou*, jako je na př. *chromý* — *pochroumati*, *rosa* — *rousati*, *bořiti* — *bourati* (Gebauer, Hist. ml. 1, 248); v Krkonoších se prý říká také *putloch*. Známou příponou *-ina* utvořen tvar *kutlina*, *kutlinka*; z Hlasatele má Jungmann doklad »doma bys v světnici seděl, a tu jako pes v *kutlince* ležíš«, o pokojíku služebné dívky známe slovo *kutlina* z Klicperovy veselohry Tajný pověrec (ve vyd. Šubertově 606b). V Náchodě bývala hospoda *Na kutlofě* (také *Na kutlofu)*, jejíž minulosti bohužel neznáme (nyní se právě přestavuje); toto jméno ukazuje podle našeho soudu na souvislost se slovem *kutlof*, jímž naši předkové jmenovali místo, kde se porážel dobytek, dnešní ,porážku'. Musíme se vmysliti v doby, kdy nebylo dnešních hygienických starostí; starý kutlof, znečištěný krví a zejména obsahem vnitřností poražených dobytčat jistě nebýval příliš vábný vzhledem ani pohodlný prostorností (máme zprávy, že řezníci »s kutlofu« platívali o sv. Jiří 1½—2 groše ročně, což při sebe nižší hodnotě peněz v 15—16. stol. jistě nesvědčí

o zvláštním přepychu). Dnes se říká v místních určeních »na porážce, na porážku«; právě tak se říkalo, jak jsme viděli v místopisném zbytku náchodském, »na kutlofě« a »na kutlof« (tak na př. ve výkladu Kralické bible na Iz. 34, 6 a Ez. 11, 7). Tvar *kutloch* by byl mohl vzniknouti změnou cizího *f* v *ch*, při níž snad pomáhala i zvuková podobnost něm. slova *Loch*, přejatého i do češtiny, jež v našich krajích znamenává sklep, sklípek. I místní jméno *Kutlov* (několik domků, patřících k Vodné u Kamenice n. L.) by mohlo pocházeti od slova *kutlof*. Cestu k výkladu tohoto slova samého ukazuje jeho varianta *kutlhof* (v Pam. arch. 19, 201 z r. 1539, v Kottově slovn. 8, 178 z r. 1574), což není nic jiného než něm. Kuttelhof (dol. od r. 1340) ‚porážka'. Něm. Kuttelhof je složenina z podst. jm. ž. r. Kuttel (ob. v pomnožném tvaru Kutteln) ‚střeva s žaludkem, droby' se slovem Hof, znamená tedy do slova dvůr, kde jsou droby. I slovo Kuttel bylo přejato ve znění *kutel'* do slovenštiny (mn. č. *kutle* znamená obyčejně hovězí dršťky). Z vých. Čech má Kott 6, 783 slovo *kutlanda* s významem ‚špinavá ženská'; patří bezpochyby také k této slovní rodině. V Praze bývali také *kutléři* (doklady z 14—15. st. v Gebaurově Slovníku), t. výrobci jitrnic (také kutleři, jež zná z Král. Hradce Winter v Děj. řemesel a obchodu v 14. a v 15. st. 177, byli asi téhož řemesla); i jejich jméno pochází z němčiny (střhněm. kuteler). Z němčiny pochází i jiné pojmenování porážky, jež známe z 15—17. stol.: *šlachtata* (něm. Schlachtstatt, slachstat, slachtat); na šlachtatě (= na porážce) se říkalo ještě za naší paměti na př. na Smíchově, než byly zřízeny ústřední jatky. Správce, nájemce nebo majitel porážky býval *šlachtacký* (= šlachtatský; srovn. »v domě šlachtatském« Letop. 274 z r. 1505).

KUTNÁ HORA (V. J.). Starší tvar tohoto jména byl Hora Kutná, též v tvaru mn. Hory Kutny (nebo prostě Hora); slovo *hora* v něm znamenalo již samo asi to, čemu dnes říkáme důl, doly. V slově *Kutna* se hledává odvozenina slovesa *kutati, kutiti (se)*, jež m. j. znamenává ‚hrabati se v něčem'. Ale zdá se, že je to, jako tolik jiných slov týkajících se hornictví, přišlého k nám z Němec, slovo původu německého. Podle O. Lemingra (Kutnohorské příspěvky 2, 60 a 65, pozn. 42) v něm vězí něm. Kaute, Kute (také Kutte, Kutt) ‚jáma, díra' (na př. Leimenkute = Lehmgrube, Sandkutt a p.). Toto slovo se v kutnohorských zápisech objevuje i jako jméno obecné i ve jméně Hor Kuten (Berg zun Chutten a p.).

NAVLÉKÁME JEHLU? (F. J.). Čtenářka N. řeči nám píše, že se navléká nit do jehly, ne jehla do něčeho, že by se tedy nemělo říkati ‚navlékati, navléci jehlu'. První polovice této věty je jistě správná, ale nesouhlasíme s tím, co naše čtenářka z ní vyvozuje. Snad všecky jazyky lidské se dopouštějí podobných chyb, které přestávají býti chybami, protože by jinak nebylo konce oprav. Nesměli bychom na př. říkati, že se svlékáme nebo oblékáme, matka by nesměla říci, že svléká nebo obléká své dítě, protože svlékáme nebo oblékáme (t. o tělo, okolo těla navlékáme) šat, ne své nebo cizí tělo. Nesměli

bychom stahovati zajíce, protože stahujeme s něho kůži, hospodář by nesměl říkati, že skrmil všechen jetel a krmí teď jen bramborovou nať, protože tím krmí dobytek. Takových dokladů, že jako předmět děje pociťujeme věc, která vlastně jeho skutečným předmětem není, je mnoho; filolog z nich dovede čerpati poučení o rozmanitosti funkce předmětové, ale těžce se odhodlává viděti v nich jazykovou nesprávnost. Vždyť ví, že jsou jazyky, jež v téže větě dovedou spojiti jediné sloveso s dvěma předměty v 4. p.; v jazyce staroindickém lze na př. říci, že někdo třese strom ovoce (t. střásá se stromu ovoce), nebo že okradl chudáka peníze (t. o peníze), že se ptá někoho (4. p.) cestu (na cestu), a gramatikové indičtí tomu v mluvnicích učili. I podmět děje může býti tak divný. Říkáme na př., že hrnec teče, prýští, t. že z něho teče, prýští tekutina do něho nalitá (staroindická hospodyně mohla i říci, že hrnec teče vodu), ale chránili bychom se prohlašovati to za chybu.

NEŽ ABY... (A. B.). Že je *než aby*... správné jen při řídící větě s komparativem, věděl již Jungmann, a již první vydání Brusu ví, že při řídící větě s positivem, doplněným příslovcem *příliš* (nebo jiným slovem podobného významu) má býti pouhé *aby*... Správná věta tedy je »větší jest nepravost má, než aby mi odpuštěna býti mohla« (Kral.), nesprávné je psáti »příliš veliká jest nepravost má, než aby...«. Příčina je v tom, že *než* je spojka srovnávací, která je na místě jen, kde se dvě věci spolu srovnávají (v oné větě z bible se srovnává velikost nepravosti s možností odpuštění). Naučili jsme se v takovýchto větách klásti napořád *než* od Němců; němčina svým *als* nešetří rozdílu, který zde máme my. Jako nemá býti *než aby*... za větou s *příliš* (bez komparativu), nemá býti ani za větou, v níž podobně stojí *dost*. Není tedy správná věta »obecenstvo má dost barů, než aby muselo zamořovat svým neklidem i léčebné ústavy«; správně má býti »aby nemuselo...«. Mezi větami s *příliš* a větami s *dost* je ovšem významový rozdíl, který se jeví v potřebě nebo zbytečnosti záporu ve větě s *aby*. Slovo *příliš* naznačuje překážku představy, naznačené větou vedlejší, slovo *dost* její možnost. Odtud rozdíl mezi větami »je příliš hloupý, aby tomu rozuměl« — »je dost hloupý (hloupý dost), aby tomu nerozuměl«; »je příliš chytrý, aby potřeboval poučení« — »je dost chytrý, aby nepotřeboval poučení«. Věta shora uvedená by tedy správně zněla: »Obecenstvo má dost barů (barů dost), aby nemuselo zamořovat svým neklidem i léčebné ústavy«.

O CO JDE? Tato otázka, která se před dobou nepříliš dlouhou tak často ozývala v pražském hovoru, mohla by býti také posměchem na dnešní hovorovou i novinářskou češtinu. Po vzoru německého rčení »es handelt sich um...« se zrovna před našima očima rozmnožují doklady rčení »jde (běží) o to a to«, kde by Čech dobře mohl stačiti něčím svým, velmi často pouhým slovem *býti*. Proč nezachováváme to vtíravé rčení na případy, kde opravdu »o něco jde«, něco leží v okruhu zájmu mluvící osoby? Uvádíme doklady této zbytečnosti, které se nám nahodily ve dvou číslech Nár. pol. (5. a 6.

června). Nějaký Bratislavan viděl něco plouti v Dunaji. »Po větší námaze se mu zdařilo předmět zachytiti a zjistiti, že *jde o lidskou nohu* — chodidlo,« a »lékař konstatoval, že *jde o zbytek ženské nohy*«. Čtenář sám vidí, jak se novinář nutí, aby všecko pověděl »krásně«; prostý Čech by asi řekl, že se bezděčnému nálezci *s namáháním podařilo ten předmět* zachytiti a že to *bylo* chodidlo, zbytek ženské nohy. V Stříbře si zas někdo ztropil žert z několika usedlejších pánů, vyznavačů učení, že láska kvete v každém věku. Něžnými lístky si s nimi dal dostaveníčko v krásné jarní přírodě, přišel na ně ve vábném ženském šatu, a »jak se dodatečně ukázalo, *běželo o šprým* (= *byl to šprým)* místního úředníka«. A 5. června večer nastal nedorozuměním vzniklým z radiového rozhlasu poplach o požáru ve Velké operetě. »*Pokud jde o Prahu* (= *v Praze)*, asi před osmou hodinou roznesla se městem bleskurychle zpráva, že hoří Velká opereta«.*)

ŽDÍMATI (14, 116). »Pilný čtenář NŘ.« nám píše, že r. 1921 o žních slyšel v jv. Čechách hospodářského úředníka, jak si stěžoval na žací stroj (samovazač), že dobře neseče, slovy »žme to«, t. mačká, cuchá, ohýbá a rve stébla, místo aby je přetínal. Náš čtenář od něho vyzvěděl, že pochází z Velimi (v okr. kolínském); na otázku, jak by zněl minulý čas, dostal odpověď, že by se řeklo »žmalo to, stroj žmal«. Ale v budoucím čase prý by se řeklo »bude to cuchat« nebo tak nějak. Úředník říkal, že tak slýchal mluvit, když ještě žil u rodičů. Dokladů očekávaných tvarů *žal, žieti* nemá Gebauer 3, 2, 189 (2. vyd. 192) ani ze staré češtiny; objevuje se tu jen *žďal*, pod. v trp. r. *žďal*, *žďatý*. V 47. znělce Růže stolisté čteme u Čelakovského, jak, »ji k srdci *popřižav*, dí k Judytě Břetislav«; ale to asi je spíše výtvor gramatika než ohlas mluvy živé. Tvarům *žal, žatý, žieti* atd. se náš jazyk odedávna vyhýbá proto, že znějí stejně jako tytéž tvary slovesa *žnu* (stč. *žňu), žieti (žnouti);* ale nová čeština tvary neodvozené mimo skrovné zbytečky v nářečích *(žme, žmal, žmul, žmout, žmutý, žmaný* a pod.) nahrazuje vůbec tvary odvozeného slovesa *ždímati (vyždímati, proždímati, naždímati se* a p.). Byli bychom vděčni za zprávy, kde se u nás ještě říká *žme, žmal* nebo *žmul, žmout, žmaný* (nebo *vyžme* atd.) místo obyčejného *ždímá (ždíme)* atd.

---

*) Mimochodem: co je vlastně *bleskurychle?* Němec říká *mit Blitzesschnelle*. Píše *Blitzesschnelle* jako jediné slovo, ale cítí, že *Blitzes* je 2. p. jména *Blitz*, a proto ho ani ve snách nenapadne, aby vyslovil mluvnický nesmysl, jaký by bylo příd. jméno nebo příslovce *blitzesschnell*. Čech se toho nesmyslu nebojí: říká sice podle němčiny »s rychlostí blesku«, ale také »bleskurychle«. A říká proto také podle něm. *geheimnissvoll* po česku »tajuplný, tajuplně«. Tvar *blesku* je aspoň 2. p. slova *blesk* (nikdo ovšem nedovede říci »rychlý blesku, rychle blesku«); ale *taju* není přece nic! To jsou věci, které se u nás vykládají již přes půl století. A budou se vykládati asi ještě po stu letech.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.